Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

LANDSBYER I VESTSKOVEN

HERSTEDVESTER • RISBY
LEDØJE • VRIDSLØSEMAGLE

DANMARKSHISTORIEN I VESTSKOVEN
PETER SORENIUS, KROPPEDAL

LANDSBYER I VESTSKOVEN

HERSTEDVESTER

RISBY

LEDØJE

VRIDSLØSEMAGLE

DANMARKSHISTORIEN I VESTSKOVEN

PETER SORENIUS, KROPPEDAL

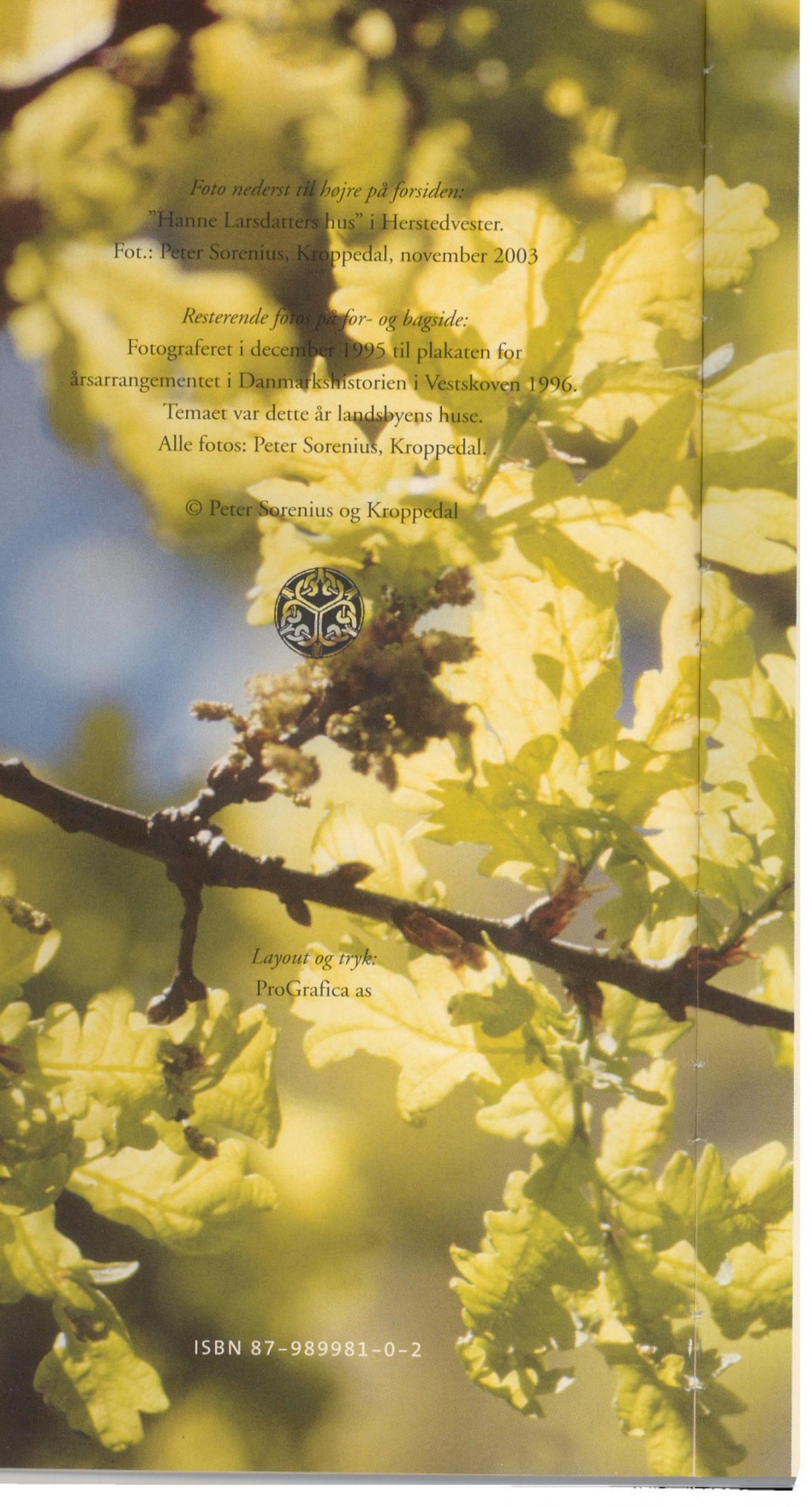

Foto nederst til højre på forsiden:
"Hanne Larsdatters hus" i Herstedvester.
Fot.: Peter Sorenius, Kroppedal, november 2003

Resterende fotos på for- og bagside:
Fotograferet i december 1995 til plakaten for årsarrangementet i Danmarkshistorien i Vestskoven 1996.
Temaet var dette år landsbyens huse.
Alle fotos: Peter Sorenius, Kroppedal.

© Peter Sorenius og Kroppedal

Layout og tryk:
ProGrafica as

ISBN 87-989981-0-2

Indhold

Forord 4

Træk af samfundsudviklingen
siden reformationen 5

Landboreformerne
landsbyfællesskabets ophævelse,
udskiftning og udflytning 7

Herstedvester 13

Risby 28

Ledøje 42

Vridsløsemagle 56

Afsluttende bemærkninger 68

Noter 70

Forord

De 4 landsbyer, som er emnet for nærværende skrift, er Herstedvester og Risby i Herstedvester Sogn, Albertslund Kommune, Ledøje i Ledøje Sogn, Ledøje-Smørum Kommune og Vridsløsemagle i Sengeløse Sogn, Høje-Taastrup Kommune. De er beliggende inden for en cirkel med en radius på godt et par kilometer og med cirklens centrum placeret omtrent, hvor de tre kommuner støder op til hinanden. Landsbyerne er alle gamle i deres ejerlav med en henved tusindårig historie. Landskabet bærer som følge heraf præg af menneskets virke. Det er kerneområde for Danmarkshistorien i Vestskoven, der har til formål at formidle og synliggøre netop dette landskab og dets kulturhistorie.

Vestskovens landsbyer er såvel en abstraktion som noget konkret. En søgning på en af de store søgemaskiner på internettet gav i slutningen af 2003 følgende antal resultater for landsbyerne Risby, Herstedvester, Ledøje og Vridsløsemagle: 33, 51, 78 og 31, hvor tallet for førstnævnte endog indeholder andre lokaliteter med samme navn. Landsbyerne hører altså ikke til de hyppigst beskrevne. Vestskoven derimod er nævnt 1580 gange.

Vestskovens landsbyer er ikke historien om de landsbyer, der siden 1967 er blevet berørt af, og som har afgivet arealer og bygninger til den nye skov. Det er et forsøg på at tegne et historisk billede af de 4 landsbyer, som ligger snævert indenfor Danmarkshistorien i Vestskovens hovedinteresseområde.

Indtil 1967 gav det ingen mening at tale om Vestskoven som andet end en abstraktion, et ønske eller en plan. Skoven er et resultat af planlægning og af bevidst ageren fra menneskets side - på samme måde som skovrydning nogle tusinde år tilbage var en bevidst handling for at skaffe sig jord til dyrkning af korn og græsning af husdyr.

TRÆK AF SAMFUNDSUDVIKLINGEN SIDEN REFORMATIONEN

De små 500 år, der er gået siden reformationen i første halvdel af 1500-tallet, beskriver en udvikling fra en samfundsform næsten udelukkende baseret på agerbrug til det industrialiserede, ja, postindustrielle samfund, vi kender i dag.[1]
De beskriver en udvikling fra en samfundstype, hvor den altovervejende del af befolkningen var beskæftiget med dyrkning af jorden, til en samfundstype, hvor kun et fåtal af befolkningen er knyttet direkte til produktionen af basale livsfornødenheder, uagtet at befolkningen i samme periode er mangedoblet.

De 500 år indeholder en forskydning af folketallet fra land til by - en udvikling bort fra befolkningens organisering og bosætning i landsbyer til forstædernes og byernes landskaber. De beskriver en foranderlig adkomst til jord og en ændring af kontrollen dermed.

Den samfundsmæssige betydning af reformationen i Danmark er meget stor. For det første repræsenterer reformationen et markant brud med det i middelalderen fremherskende verdens- og gudssyn fremlagt af den katolske kirke. For det andet legitimerede og foranledigede reformationen en umådelig reformation af det vigtigste produktionsmiddel - jorden. Kronens overtagelse af kirkens og klostrenes godsbesiddelser betød en mægtig reorganisering af adkomsten til jorden, dvs. befordrede, at ejendomsstrukturen blev væsentlig forandret til fordel for især kronen og delvis for adelen.

Særligt i Nordsjælland og i området omkring København samledes kronens besiddelser efterhånden til ét sammenhængende areal, fordi bispestolen i Roskilde netop her havde haft store godsbesiddelser. Adelens jordbesiddelser samledes fortrinsvis sydvest for København, og da væsentligst udenfor det areal som det nuværende Københavns Amt dækker. Det betød imidlertid ikke, at krone og adel var de eneste ejendomsbesiddere. Førreformatoriske institutioner som Vartov Hospital og Københavns Universitet bevarede deres selvstændighed og adskilligt jordegods i Københavns omegn (landsbyer med bøndergods, kirker og indtægter derfra) til deres underhold. Et gammelt len som Rårup (det senere Kathrineberg) i Sengeløse

Sogn, der i mange år havde været i Roskildebispens besiddelse, var kun få år i kronens eje; for allerede i 1542 solgtes stedet til rigskansler Axel Urne. Denne ejendomshandel var dog mere en undtagelse end en almindelig tendens i Københavns Amt, der som det øvrige Nordøstsjælland i hovedsagen forblev i kronens eje de næste godt to hundrede år.

I kølvandet af svenskekrigene i 1600-tallets midte centraliseredes landets styre med indførelse af enevælde - med bl.a. oprettelse af et embedsapparat og reorganisering af militærvæsenet.

Rytterdistrikterne opstod på baggrund af det krongods, der i tiden fra Christian Vs tronbestigelse 1670 til slutningen af 1700-tallet var udlagt til underhold af nationalt ryttteri. Det var dog først Christian Vs søn, Frederik IV, som i perioden 1715-20 foranledigede, at ryttergodset blev samlet i 12 kompakte distrikter. Af de 6 sjællandske distrikter lå de 3 samlet i Kronborg og Frederiksborg amter og i den østlige del af Københavns Amt, der den gang var en del større, end det er i dag. Det er i denne sammenhæng at rytterskolernes opkomst skal søges. I de 12 rytterdistrikter oprettede Frederik IV de første egentlige folkeskoler ved opførelse af 240 skoler i årene 1721-27 fordelt på distrikterne. Rytterskolerne i Ledøje og Herstedvester, og i øvrigt i en lang række andre sogne i Københavns Amt, er et resultat af denne enevældige indsats.

Københavns Amt har tillige haft det særlige vilkår at være tæt forbundet med hovedstaden i dens historiske udvikling.

I midten af 1700-tallet beskrev historikeren og topografen Erik Pontoppidan, hvorledes København gav Sjælland "... stor fordel ved et bestandigt aftræk på korn, kvæg og alle slags ædelige varer ..."[2] Særligt blandt adelen og middelstanden førte en større pengerigelighed til et stigende forbrug af luksusvarer. Bønderne derimod, fik ikke så megen gavn af handelen, mente Pontoppidan, fordi de mange københavnske rejser gik ud over agerdyrkningen og husholdningen. Handelen med hovedstaden var så omfattende, at det var måleligt på kreaturets størrelse: "... Creaturet falder i Siælland gemeenligen ikke slet saa stort og triveligt, som i de andre Provintzer, og det af den naturlige Aarsag, at de ellers fede og frugtbare Marker besættes med alt for megen Tiltrek af Heste, Køer, Faar, Kalve, Sviin, Giæs etc. formedelst Landmandens Begiærlighed efter en hastig liden

Vinding, da han haver Kiøbenhavn saa nær, og der er vis paa, at giøre al Ting til Penge, være sig smaat eller stort."[3]

Landboreformerne - landsbyfællesskabets ophævelse, udskiftning og udflytning

I tiden før udskiftningen i slutningen af 1700-tallet dannede det driftsmæssige jordfællesskab basis for det, vi i daglig tale kalder landsbyfællesskabet. Jordfællesskabet gjorde landsbyen til en enhed i økonomisk, social og juridisk henseende. Tiden omkring de store landboreformer er derfor på mange måder at betragte som en smeltedigel for landsbyerne. Inden for en kort årrække blev nemlig den gamle landsbystruktur, markfællesskabet, opbrudt. Herved ændredes ikke alene markstrukturen, men tillige de sociale bånd og landsbyens eget styre drastisk. En række love og forordninger i perioden fra 1758 til 1792 udgjorde landboreformernes juridiske grundlag.

Reformlovgivningen gav adgang til, at såfremt én enkelt bonde ønskede udskiftning, skulle hele landsbyen udskiftes. I praksis betød udskiftningen generelt, at den enkelte agerdyrker fik sin jord samlet i sammenhængende stykker i stedet for at have en mængde små stykker spredt ud over et større område.

En hyppigt anvendt måde at organisere jordfordelingen på var i Københavns Amts landsbyer den såkaldte stjerneudskiftning. Den havde den umiddelbare fordel, at hovedparten af gårdsanlæggene kunne forblive i landsbyen. Stjerneudskiftning egnede sig selvfølgelig bedst til landsbyer med et mindre antal gårde, idet et stort antal gårde i en landsby af sig selv ville afføde meget smalle jordlodder i forhold til længden på agrene, hvis ingen udflytning fandt sted. Fordelen ved udflytning bestod i at have jorden samlet ved bolig og avlsbygninger. Undertiden var det ydre skærpende omstændigheder, der befordrede udflytningen: Storbrande i landsbyen (f. eks. Vridsløsemagle og Vallensbæk) eller der kunne være tale om en anden form for tvang, f.eks som tvangsflytninger i forbindelse med godsopretteIser.

Kulturlandskabet ændrede i løbet af få årtier efter landboreformerne voldsomt karakter. Selvejets eller arvefæstets konstituering i landbruget medførte en ændret markstruktur, der krævede permanent indhegning med f.eks sten- og jorddiger,

Udsnit af premierløjtnant I. L. Steubens håndkolorerede kort over København Amt, 1820. Kortet er for sin tid overordentlig detaljeret.
Foto efter original i Det Kgl. Bibliotek, Kortsamlingen.
Venligst udlånt af Vallensbæk Kommune.

levende hegn, risgærder eller en kombination af disse indhegningsformer.

I samme tidsrum forsvandt adskillige af de vangegærder, der havde defineret de arealer, den enkelte landsby havde opdelt bymarken i. Hvor vangegærderne eller vangeskellene ikke var forenelig med den nye markstruktur, der opstod på baggrund af udskiftningens jordomfordeling, måtte de falde eller flyttes.

Mellem de landsbyer, der tidligere havde indgået i vangelag med andre, blev der nu gravet grøfter, sat dige eller på anden effektiv måde markeret et skel mellem de forskellige dyrkeres /ejeres jorder. Et tydeligt eksempel på en sådan praksis findes ved bronzealderhøjen Lemminghøj mellem Ågerup ejerlav i Ballerup Kommune og Ledøje ejerlav i Ledøje-Smørum Kommune. Før udskiftningen havde Ledøje indgået i vangelag med blandt andre Ågerup, der som Ledøje havde trevangsbrug. Det betød, at når græsvangene to ud af tre år lå ud for hinanden i det særlige rotationssystem, kunne man lade kvæget græsse frit på det store fælles areal. Der var da intet gærde eller hegn mellem landsbyerne. Det samme forhold gjorde sig gældende, når to eller flere landsbyer i vangelag på samme tid opgav ævred - dvs. sendte kvæget på fælles græsning af de afhøstede marker. Landboreformerne bragte en ende på vangelaget. I forbindelse med udskiftningen af Ledøje 1781 blev der gravet en dyb skelgrøft mellem Ågerup og Ledøje ejerlav. Endog gravhøjen selv blev delt af grøften.

En spredning af bebyggelsen i landskabet opstod som følge af udflytningen, og markerne samledes omkring de enkelte gårde. Det var primært gårdmandsbruget og godserne, der vandt på reformerne, selv om udviklingen også gav anledning til flere husmandsbrug ved opdyrkning af landsbyernes marginaljorder, bl.a. den tidligere fælles overdrevsjord. Husmandsbebyggelsen på Hove Overdrev i Ledøje-Smørum Kommune er et eksempel på en tidlig husmandsudstykning i forbindelse med landsbyens udskiftning. Et andet eksempel er husmandskolonien øst for Reerslev og Stærkende (i Høje-Taastrup Kommune), der tvangsforflyttedes nærmere godset Gjeddesdals jorder. Generelt vandt husmændene imidlertid kun meget lidt ved reformerne, snarere tværtimod. Bl.a. bortfaldt husmændenes ret til at lade husdyr græsse på den tidligere fællesjord, idet alle arealer underlagdes individuelt ejerskab.

Fysisk ændrede også landsbyerne karakter ved reformerne. Dels flyttede en del gårde ud fra byerne, hvorved "huller" opstod i landsbyerne. Det gav anledning og plads til opførelse af huse på tomterne, ligesom landsbyens fællesjord, forten, mange steder langsomt blev bebygget.

Landøkonomen Gregers Begtrup beskrev 1803 agerdyrkningens tilstand i Danmark på et tidspunkt, hvor mærkbare resultater af landboreformerne var begyndt at sætte sig igennem: "En stor del af Københavns Amt er selvejere, da de fleste tilhørte rytterdistriktet. Disse selvejere er i almindelighed meget velhavende..."[4]

Begtrup påpegede, at de bøndergårde, der lå i Københavns nærhed, havde særlige fordele frem for de bøndergårde, der lå langt fra: Stadig og hurtig afsætning af alt hvad landbruget kunne avle, gødning og varer med tilbage fra byen, afsætning når prisen var gunstigst, vognmandskørsel i kildetiden (Dyrehavsbakken) etc. Til ulemperne hørte et højt skatteniveau - hvilket her betyder, at der hørte meget lidt jord til hartkornet. Lønninger til tyende var også højere end ude i landet, ligesom byrder ved kongerejser og hang til "overdådighedsartikler" som the, kaffe, sukker, vin, brændevin reducerede fordelene noget.[5]

Efter et tilbageslag under landbrugskrisen 1818-28 karakteriseres perioden op til midten af 1870erne som én lang velstandsperiode (også kaldet kornsalgsperioden) for det danske landbrug, kun afbrudt af mindre betydelige udsving. Væsentlige faktorer for velstandsstigningen var dels en øget udenlandsk efterspørgsel på danske landbrugsvarer som følge af økonomisk vækst i Vesteuropa, dels at landbruget faktisk var i stand til at honorere efterspørgslen. Udbredelsen af forbedrede landbrugsredskaber bidrog til at højne produktiviteten. Den øgede efterspørgsel førte dels til stigende priser, dels til effektivisering af dyrkningen, udvidelse af landbrugsarealet bl.a. ved kultivering af overdrevene og andre marginale jorder som enge og moser, og dels til en øget indsats af arbejdskraft i landbruget. Jordforbedringer ved mergling og afvanding med drænrør i brændt ler fandt i stor udstrækning sted fra midten af 1800-tallet. Af lokale teglværker producerede bl.a. Hakkemose Teglværk på Sengeløse Mark mange millioner drænrør. Jordforbedringsarbejderne har afsat markante fysiske spor i landskabet - dels

i form af lokale mergelgrave på agrene dels i en sænkning af grundvandsspejlet med indtørring af småsøer til følge.

De nævnte produktivitetstiltag var indikatorer på, at det danske landbrug mere og mere orienterede sig mod et marked - såvel det indenlandske som det udenlandske. Samtidig forstærkedes arbejdsdelingen mellem land og by.

Den begyndende hjemlige industrialisering fandt primært sted i byerne, der med nye arbejdspladser tiltrak så stor del af landbefolkningen, at det efterhånden blev et problem for gårdejerne. De havde stadig behov for husmandens eller daglejerens arbejdskraft i driften, ligesom mange af disse (husmænd og daglejere) ikke havde lyst til at bosætte sig i byerne. En delvis løsning på dette problem tilvejebragtes gennem jordlovene af 1899 og 1919, der skabte muligheder for etablering af husmandsbrug. I løbet af tiåret 1920-30 oprettedes på landsplan knapt 10.000 nye, selvstændige brug - de såkaldte statshusmandsbrug.

Byudviklingen krævede jord, og efterspørgslen herefter tvang jordpriserne i vejret. Jordspekulanter, såkaldte "gårdslagtere", opkøbte gårde i områder, der antoges snart at kunne blive bebygget, og fortjenesten var ikke ringe. Stigende grundpriser førte til øgede skatter for landmanden, der som modtræk kunne leje jorden ud, sælge den eller intensivere produktionen. En udbredt løsning blev overgangen til gartneribruget, der var arbejdsintensivt og energiforbrugende, men som havde et ganske betragteligt marked i den hastigt voksende hovedstad.

Kirkegårdskontoret ved Herstedvester Kirke.
Fot.: Erling Pultera, Kroppedal, marts 2004.

HERSTEDVESTER

Herstedvester er en landsby med kirke fra middelalderen og udgør med nabolandsbyerne Risby og Vridsløselille et sogn. I de skriftlige kilder nævnes Herstedvester første gang i 1248, men kirken og landsbyen er ældre. Byen ligger ved foden af en jævn bakke, der hæver sig mod nord og øst. Herstedvester ejerlav har ikke mange naturlige eller åbenlyse grænser. Den eneste findes mod vest, hvor St. Vejleå skiller ejerlavet fra jorderne tilhørende landsbyerne Klovtofte og Vridsløsemagle. Mod nord grænser Herstedvester til Risby, mod øst til Herstedøster og Glostrup byers marker, mod syd til Brøndbyvester, Vallensbæk og Vridsløselille byers marker. Ejerlavet gennemskæres østvestligt af de to Roskildeveje, dels den gamle landevej nord for landsbyen, dels af den i 1770-72 anlagte hovedforbindelse mellem København og Roskilde.

I forarbejderne fra 1682 til Christian Vs Matrikel 1688 anføres Herstedvester landsby med 13 bøndergårde og 1 hus med hartkorn samt 6 huse uden hartkorn.[6] Det dyrkede areal var da 618,3 tdr. land og var ansat til 157,74 tdr. hartkorn. 12 af gårdene tilhørte kongen, og den 13. hørte under Vartov i København. Af de 6 jordløse huse fæstede 3 under kongen og 3 under kirken.[7] Jorderne var opdelt i tre navngivne vange: Bjergemarken mod Herstedøster, Hedemarken mod sydøst og Kromarken mod nord og vest. Hver vang var opdelt i et utal af åse og agre. Nordvest for landsbyen, hvor landevejen til Roskilde gik over St. Vejleå, lå den navnkundige Roskilde Kro, som troligt har haft afsmitning på navngivning af vangen.

I 1721 fandtes mindst et hus og et hushold mere - nemlig en af de 240 rytterskoler med skolestue og embedsbolig for skoleholderen, som Frederik IV lod opføre rundt om i landets 12 rytterdistrikter.

Da landsbyen 1783 ophævede jorddyrkningsfællesskabet, skabtes forudsætningerne for det gårdmandslandskab, som i mere end 150 år kom til at præge ejerlavet, fordi de udskiftede bønder fik mulighed for at opføre deres gårde i umiddelbar tilknytning til og centralt placeret i deres agre. Nedenstående kort, Original 1-kortet, som er det første kort, der er udtegnet efter udskiftningen, har formentlig været i brug til op i

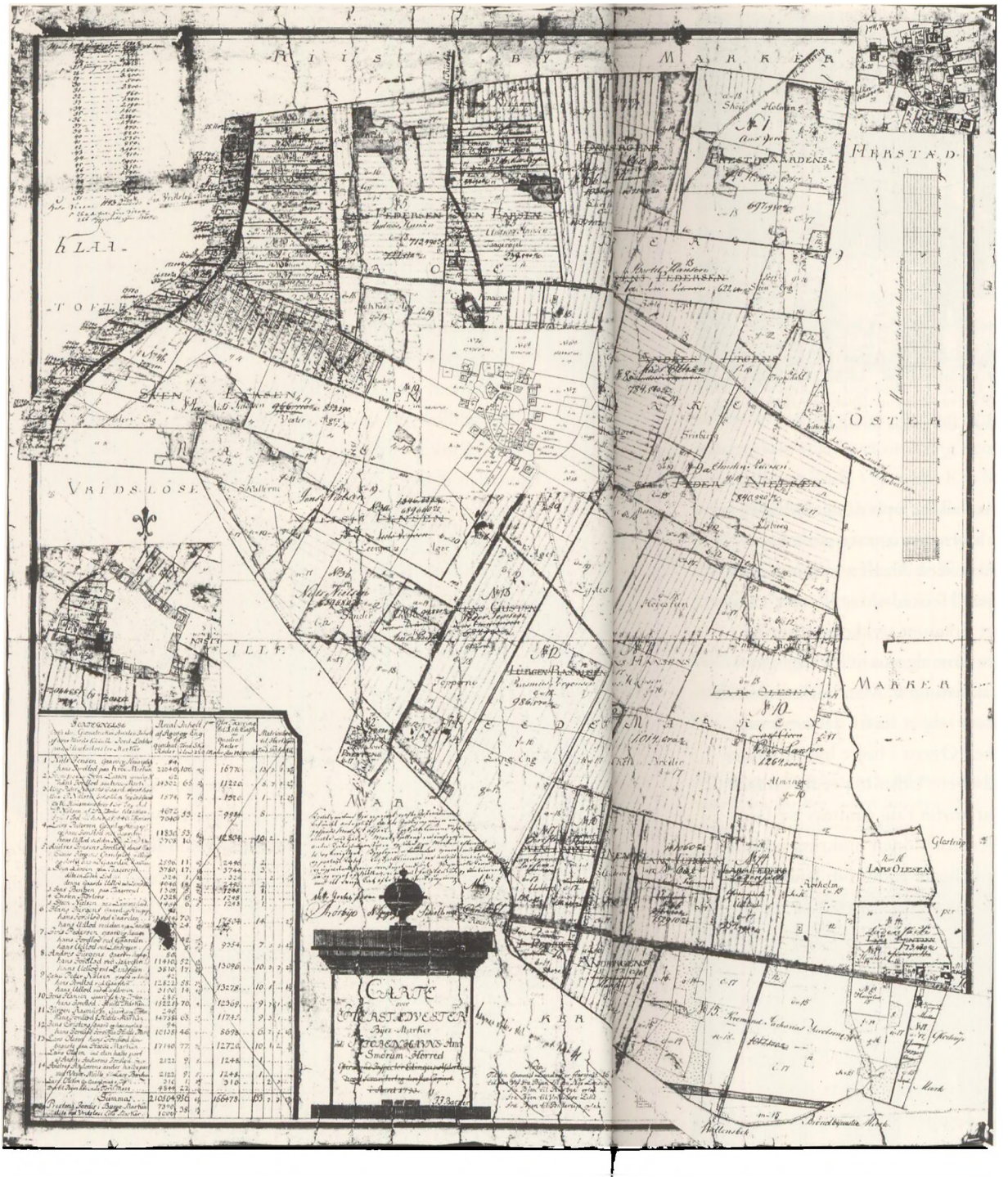

Kortets kartouche, hvori den sidste del af teksten er overstreget, fortæller om dets tilblivelse og skabere: "Carte over Herstedvester Byes Marker ... Efter Landinspectør Edingers Afdeling. Noget forandert og derefter Copiert i Aaret 1793. J. J. Børner".
Gengivelse efter original i Kort & Matrikelstyrelsen.

Hus i Storstræde i Herstedvester ca. 1895. Fra venstre ses Ejnar, Jens Peter og deres forældre. Huset nedbrændte 1915 sammen med gården Birkelund. Arkivfoto, Lokalhistorisk Samling.

1840rne[8] og rummer derfor et væld af oplysninger. Blandt andet findes nederst i venstre hjørne en overstreget tabel - "Fortegnelse over den Geometrisken Arealen inholt af hver mands tildeelte Jord-Lodder paa Herstedvester Marker". Centralt i kortet er udskåret et firkantet stykke og erstattet med et nyt, som har kunnet rumme de massive ændringer i landsbyen, der fulgte med udskiftningen. Man har imidlertid bibeholdt det udskårne materiale ved at hæfte det omvendt på kortet over den nævnte tabel. Øverst i højre hjørne findes endnu et kortudsnit over landsbyen. Udsnittet er fra en mellemliggende periode, således at kortet i sig rummer tre faser. Det første kortudsnit illustrerer situationen omkring udskiftningstidspunktet, hvor 14 gårde ligger rundt om landsbyens store, ubebyggede forte i en asymmetrisk firkant. Gårdene er af forskellig størrelse og med haver. Tabellen indeholder navnet på gårdbrugerne med angivelse af jordernes areal og beskatningsgrundlag. En af de største er Niels Jensens gård og haveplads sydligt i byen. Have og gårdsplads optager 84 kvadratroder.[9] Han er blevet tildelt en jordlod - ager og eng - i Kromarken på 22040 kvadratroder, svarende til godt 100 tdr. land og i hartkorn takseret til 13 tdr., 3 skæpper, 1 fjerdingkar og 2 $^{13}/_{14}$ album. Hans Jürgens gård (nr. 6) lige øst for kirken er angivet med gårdsplads, have og den derved liggende jordlod på godt 70 tdr. land. Dertil havde Hans Jürgens en jordlod "ved den

nye Landevei" på lidt mere end 24 tdr. land, der bragte det samlede hartkorn op på godt 14 tdr.

Andres Jensen på gård nr. 5 har fået sin jord opsplittet i 5 dele: Claus Jürgens har fået tildelt gårdsplads, have og jord bag ved gården på godt 11 tdr. land; Sven Larsen har fået godt 17 tdr. på Taagerøjel, nok en td. land et andet sted og af gårdens udlod ved landevejen (den gamle) lidt mere end 18 tdr.; Jens Bentzen har små 6 og Christen Mortensen godt 6 tdr. land på Taagerøjel; endelig har Steen Nielsen knapt 7 tdr. land på Lammeheede. Ejernavne til de enkelte markstykker er med tiden blevet overstreget, som ejerforhold har skiftet. Mod vest er Byens Tørve Mose ved St. Vejleå markeret opsplittet i en snes tørvelodder, ligesom en del af jorderne vest for byen er udlagt til husmændene, der her synes at være 33 i antal. Helt mod sydøst i ejerlavet omkring den nye landevej findes Røde Vejrmølle og Røde Vejrmølle Kro henholdsvis syd og nord for vejen. Oprindelig lå såvel mølle som kro i Herstedøster Sogn ved den gamle landevej, men efter at den nye forbindelse mellem København og Roskilde blev åbnet, var den placering ikke længere optimal og blev 1777 flyttet ned til den nye vej.

Folketællingen 1787 opregner 13 selvejerbønder, 1 kromand, 1 møller, 1 skoleholder, 20 husmænd, håndværkere mv. som husholdsoverhoveder. I hele ejerlavet taltes 186 personer, hvoraf 43

Herstedvester Brugsforening og købmandshandel, 1940-50. Brugsen havde til huse i rytterskolen, der blev nedlagt som skole 1912.
Arkivfoto, Lokalhistorisk Samling.

var ansat som tjenestefolk af bønder, kromand og møller. Af de 13 selvejerbønder ses blot en at være udflyttet. Det var den 33-årige Lars Olsen og hans husstand, som bestod af hans hustru, den 40-årige Anne Hansdatter, og deres 3 børn på 2, 4 og 6 år foruden de 3 tjenestefolk Knud Larsen på 29 år, Niels Pedersen på 16 år og skåningen Anne Bengtsdatter på 24 år. Lars Olsens jordlod har matr.nr. 10 og kan findes på det omstående kort østligt i ejerlavet. Gården fik navnet Godthåb - ikke noget ualmindeligt navn for en udflyttergård.

Blandt gårdenes mandlige tjenestefolk var 10 tillige tilknyttet militæret som soldater eller i rytteriet. Kromanden, Søren Andkiær, på Røde Vejrmølle Kro skulle således stille såvel sin avls- som sin gårdskarl til rådighed i tilfælde af krig.

Forbavsende mange skåninger havde bopæl i Herstedvester. Foruden den nævnte Anne Bengtsdatter hos selvejerbonden Lars Olsen og skomagersvenden Peder Svendsen hos skomager og husmand Peder Olsen var byens smed skåning. Han hed Knud Holmberg og var gift med Ellen Sørensdatter. Parret var begge i begyndelsen af 20rne og havde en et-årig søn. Desuden havde manden sin lillebror på 12 år boende. Også smedesvenden Hans Svendsen, som hørte til husstanden, kom fra Skåne.

Blandt de mindste hushold var i 1787 skolelæreren Niels Hartzes i Rytterskolen. Han var da blot 27 år, boede alene, og

Rytterskolen i Herstedvester har over indgangsdøren en stentavle med inskription til minde om, at Frederik 3. i 1721 lod skolen opføre. Bygningen husede i mange årtier i 1900-årene landsbyens brugs og anvendes i dag af Herstedvester Sogns menighedsråd. Fot.: Peter Sorenius, Kroppedal, november 2003.

havde erhvervet titlen studeret kongelig skoleholder. Den 63-årige husbeboerske Maren Larsdatter, der stod anført som "et ugift besovet qvindmenneske", boede også alene.

Topografen Theodor Gliemann anfører i 1821, at der i Herstedvester findes 14 selvejergårde, 6 bolsteder,[10] 17 selvejerhuse med jord, 8 jordløse selvejerhuse og 5 fæstehuse, mølle og skole.[11] Gliemann har næppe glemt Røde Vejrmølle Kro, men formentlig regnet den sammen med møllen, da de lå lige over for hinanden. Ifølge Gliemann, stod det godt til i Herstedvester på dette tidspunkt: Jorderne var meget gode og bestod af en stærkt leret muldjord - flad og uden bakker. Blot var der hist og her lidt fugtigt, men der var gode enge og tørveskær. Det hører til sjældenhederne, at Gliemann i sit topografiske værk fremhæver enkeltpersoner af bondestanden, men den førnævnte gårdmand Lars Olsen på Godthåb fik følgende skudsmål: "Fremfor de øvrige agerbrugere udmærkede sig en af Herstedvester gårdmænd, Lars Olsen, fortrinlig, hvorfor han også hædredes med dannebrogmændenes tegn. Denne bonde indførte et forbedret agerbrug og anlagde en liden skovlund på 5 skæpper land mm. Sønnen synes at ville træde i faderens fodspor."[12]

Omtrent samtidig dukkede P. L. Lassen op i Herstedvester. P. L. Lassen havde ellers en betroet stilling som godsforvalter på Basnæs ved Skælskør. Han var meget tilfreds med sit arbejde og ville formentlig have fortsat, hvis ikke han var blevet forlovet; men godsejeren ville ikke have en gift forvalter. I efteråret 1824 købte den knapt 29-årige Lassen derfor en gård på auktion i Herstedvester for 2410 rigsbankdaler for med den at skabe rammen om et liv for ham og hans tilkommende, Maria Elisabeth Bay. Det var Søndergård, som dengang var delt i to halvgårde og beliggende inde i byen.[13] Der hørte 47 tdr. land ager og eng samt en mindre tørvelod til gården. Lassen var ambitiøs og havde et godt kendskab til tidens tanker om moderne landbrug og nye driftsmetoder. I marts 1825 flyttede han efter eget udsagn glad og tillidsfuld ind i sin lille landejendom. Med krum hals gik han i gang med at udbedre mangler i drift og på gården. "Gårdens stuelænge, der var 28 alen lang, var for øvrigt temmelig upåklagelig og just ej gammel; men med lergulv over alt, yderst slette og små blyvinduer, elendige, lave og smagløse

døre og lavt til loftet ..."[14] Der var dog en endnu væsentligere fejl ved gården: Den var sammenbygget med naboenkens gård, og fordi der i tidens løb var opstået nogen uklarhed om, hvilke spær der hørte hvem til, havde ingen taget ansvaret for vedligeholdelsen. Det betød, at en lergavl faldt ud i sommeren 1825: "Det var et sørgeligt morgensyn for mig, da jeg med min pibe glad dampende gjorde en morgentur omkring mit yndige lille slot! Denne ødelæggelse forrykkede tillige tvende fag af overtømmeret, som nær havde gået samme bedrøvelige vej. Jeg måtte derfor straks indsætte en ny gavl af gode brædder og bringe overtømmeret ved behørige stivere og ladestykker og gode tværlægter på overtømmeret og ny hanebjælker ind, for at få denne skade udbedret igen og for at denne svage, bedrøvelige længe kunne komme til at se nogenlunde rimelig ud." Gårdens tre længer fik ved samme lejlighed nye kragetræer over en mønning af tang hentet fra Vallensbæk Strand, men Lassen erfarede hurtigt andre mangler: "Kun ved min naboenkes godhed havde jeg indkørsel til min gård, en opdagelse jeg først gjorde, efter jeg havde købt alle disse forfaldne sager! Hvem anede vel en sådan væsentlig mangel, og da der tillige fra tofteporten løb en vej bag om enkens have ud til byvejen, troede jeg uden videre, at denne tilhørte min gård til lovlig afbenyttelse ... For nu at kunne råde over en egen hæderlig og standsmæssig indkørsel, så blev jeg nødsaget til at lade væggene i tvende fag af mit udhus rive ned ud til gaden ... for at få et portrum og en god indkørsel til min Pjaltenborg."

Lassen indrettede ny kvægstald til 8 køer i den gamle korn- og hølænge, byggede 3 små kviste for lettere et kunne få hø ind på loftet, lod grave ny brønd på gårdspladsen, og for at "skaffe mit stuehus ydre anseelse, opførte jeg en kvist på tvende fag ud mod min have og mark, hvorved et rummeligt og ret net værelse kom for dagens lys." Ind mod gårdspladsen blev endnu en kvist tilføjet på stuelængen, som også fik nye vinduer overalt. Han bekostede tillige 6 nye døre, fik lagt bræddegulv i sin store dagligstue og anlagt trappe op til det nye kvistværelse, indrettede to værelser med sirlige paneler og fik desuden værelserne tapetseret. Over tofteporten i stuelængen lagdes bræddeloft af fyr.

Også på driftsiden havde Lassen ideer til forbedringer og udførte dem i det tempo, som hans pengepung tillod. Jorderne manglede gødning, hvorfor kvægbestanden blev forøget med

nogle høveder, hvilket allerede i 1825 bragte bestanden op på 12 - hvilket var 8 mere end ved overtagelsen. Nye kornsorter blev taget i brug med et sindrigt rotationssystem mellem forskellige afgrøder og uden braklægning: "Min plan var ... ikke at have tanke for græsmark, og ingen tale om hvile, men immer fremad ile! Gødning, pløjning, harvning og al surhed ud af jorden og vekseldrift, og så lade jorden hvile og snorksove om vinteren! Således behandles have og skov."

Der blev anlagt en have på 1½ skæppe land, svarende til godt 1000m^2, hvor der blev dyrket kål og køkkenurter. 20 store frugttræer, som han havde fået forærende af sin far, hjalp broderen, der havde "havevidenskabseksamen med bedste karakter", ham med at plante. Omkring haven blev sat stakit, og for at give læ, plantede Lassen forskellige slags træer, han havde købt i Ledøje Plantage, ligesom en række tjørn blev sat for at holde dyr og mennesker ude af haven.

Lassen deltog også i den udbredte mælke- og flødhandel, hvor bønder leverede mælk og fløde til faste kunder i København. Han indgik i flødelaug med 4 andre Herstedvesterbymænd, hvorved man kunne skiftes til at tage turene til København. I sommeren 1826 gav flødehandelen noget over 600 rigsbankdaler til Lassen alene - idet han da holdt 18 køer. Så ramlede det! Hvedehøsten var katastrofal. Byg, ærter og havre gav meget lille udbytte på grund af langvarig barfrost i det tidlige forår efterfulgt af langvarig tørke sommeren 1826. Der var ikke således ikke fodergrundlag for en så stor kvægbestand, hvorfor den blev reduceret til 7. Da tørken ikke ramte Lassen alene, måtte mange andre landmænd også sælge af kvægbestanden, hvad følgeligt pressede priserne i bund. I eftersommeren 1826 dukkede en prokurator fra Skælskør op på gården. Han krævede, at en prioritetsgæld på 400 rigsdalere, som Lassen havde stiftet for at købe gården, skulle indfries. Lassen havde ikke de rede penge, og det lykkedes ham heller ikke i det næstfølgende år at skaffe hele beløbet. Gården måtte derfor på auktion. Den blev købt af tidligere brændevinsbrænder Andersen fra Næstved, og Lassen måtte med hustru og barn flytte ud. P. L. Lassen fik i januar 1830 ansættelse indenfor toldvæsenet - i årenes løb med tjeneste mange forskellige steder rundt på Sjælland. Med mellemrum besøgte Lassen gamle venner i Herstedvester - bl.a. hans jævnaldrende, lærer Jens Thorstensen på rytterskolen - og for at se,

hvorledes det stod til med den gård, der havde været hans drøm om et livsværk. Endnu i 1862, da han på 16. år havde bestalling som Kongelig toldassistent i København, erindrede Lassen med bittersød klarhed sin tid som landmand i Herstedvester. Ikke mindre klart stod hans seneste besøg i Herstedvester: "Den 2. august 1861, 14 år efter mit sidste besøg i Herstedvester, rejste jeg med jernbanetoget til Glostrup, hvorfra jeg efter en meget magelig gang på ¾ time nåede min gamle så velbekendte landsby. Der besøgte jeg straks Flensborg, min gamle gårds ejer, der viste mig en modtagelse, som gjorde ham ære og var mig en stor glæde. Efter at have beundret gårdens udseende, der nu havde tvende nye temmelig anselige udlænger og nu ikke mere var en Pjaltenborg, som i min tid, ... drukket kaffe med god landsbyfløde, røget tobak ... så gik vi ud på jordlodden, langs ned ad vejen med haven og stakkepladsen og så i retning fra øst mod vest af marken ... Hele denne rejse kostede mig kun 48 skilling, og for denne ringe udgift så jeg til højre og venstre på denne vej de frodigste og yndigt bølgende agre, ... Jeg så min tabte park, min gamle gård og dens jorders rige grøde og alle de træer, jeg med så megen glæde havde plantet i min lille have..."[15]

Skolelærerembedet, som Lassens gamle ven, Jens Thorstensen havde bestredet i mange år, blev i sommeren 1868 besat med

Vestergård, Storstræde 21 i Herstedvester, blev genopført efter en brand i 1925 og er siden renoveret flere gange. Rummer nu en medicinalvirksomhed.
Fot.: Peter Sorenius, Kroppedal, november 2003.

nye kræfter: "Jeg banker på den store klokke i kirketårnet for ligesom at ringe på i min nye hjemegn. Klokken svarer med en svag, syngende lyd, som jeg tager for et melodisk velkommen. Så lemmene op! Fladt land til alle sider, en jævn, frodig slette, hvis bugnende sædmarker ligger i tung hvile under sommerdisen. Imod øst, et par mils vej borte, knejser Københavns tårne i en sky af røg og damp. Imod nord, kun et lille stykke borte, har vi Ledøje Plantage, egnens eneste skov; længere borte ses Ballerup Kirke, og bag denne igen, helt ude i synsranden, en grønlig tåge, der vist må være Hareskoven. Imod vest står Hakkemose Teglværks høje obelisker, og lidt syd for dem den højt knejsende Taastrup Kirke. Tæt ved os, i selve Herstedvester Sogn, rager Vridsløselille Fængsel med sit kirkespir og sine mangeøjede fangefløje op i en grøn indfatning af have- og vejtræer. Og ude bagved glimter solen i Køge Bugts blå vande ..."

Ordene er forfatteren Zakarias Nielsens i en erindring om sommeren 1868, hvor han tiltrådte som lærer i Herstedvester Skole.[16] De beskriver udsigten fra tårnet i Herstedvester Kirke synsranden rundt, og fortæller om oplevelsen af et landskab mellem hvile og forandring. Forandringen er repræsenteret ved røg og damp over København, som symboler på industrialisering, vækst og storby, mens nye tiders vartegn også er trængt vestpå. Teglværkets skorstene i Hakkemosen og den knapt ti år gamle bygningsmasse fra det enorme fængsel kæmper om

Storstræde 25 i Herstedvester er fra 1. halvdel af 1800-årene dog senere ombygget. Fot.: Peter Sorenius, Kroppedal, november 2003.

opmærksomheden med nære og fjerne kirketårne. Til det slumrende landskab hører Hedens fuldfede kornmarker og de landsbyer, som Zakarias Nielsen måske nok ser, men ikke nævner.

Udflytning af gårdene fra landsbyen med bosætning i agrene fortsatte op gennem 1800-tallet. Lassens gamle gård, Søndergård, matr.nr. 3a, blev udflyttet i 1872 og den anden halvdel af det oprindelige matr.nr 3, Stensmosegård blev udflyttet 1881.[17] Nybakkegård, matr.nr. 6b m.fl. udflyttedes 1887 og Jens Nielsens gård (Baunegård), matr.nr. 6a, blev udflyttet efter en brand i landsbyen 1901.[18] Udflytning af gårdene gav plads til opførelse af andre bygninger i landsbyen. I løbet af 1800-tallet og i de første årtier af 1900-tallet blev opført adskillige huse på gårdtomterne og ved langsom inddragelse af landsbyens forte til bebyggelse. I 1906 opførtes Gymnastik- og Forsamlingshuset i Herstedvesterstræde 66 - en bygning, der endnu i dag står markant i gadebilledet. Zakarias Nielsens barnebarn, Viggo Sten Møller, der i 1948 efter mange års fravær genså sin fødeby Herstedøster og egnen omkring, havde dog ikke mange lovord at sige om forsamlingshuset i nabobyen: "... her er Herstedvester gået i spidsen, skønt guderne skal vide, at det er skralt nok, det mødehus, hvor min bedstefars buste nu troner på væggen."[19]

I forgrunden Gymnastik- og Forsamlingshuset i Herstedvesterstræde 66, der har været anvendt til mange familiefester. Th. i billedets baggrund: Herstedvester Kirke. Fot.: Peter Sorenius, Kroppedal, november 2003.

Herstedvester landsbys oprindelige vejforløb er stadig intakt med krogninger og intime miljøer. Her Storstræde. Fot.: Peter Sorenius, Kroppedal, november 2003.

Som gårdene blev flere i antal, og det samlede dyrkede areal ikke væsentligt kunne øges ved indlemmelse af marginaljorder, f.eks. ved dræning, blev den enkelte gårds jordtilliggende selvfølgelig mindre. Hvad Viggo Sten Møller forudsagde for Herstedøsters udvikling kunne i lige så høj grad have været sagt om Herstedvester: "Herstedøster som landsby og bondeby er i begyndende opløsning. Villabyggeriet og gartnerianlæggene vil blive forøgede i de kommende år. Små fabriksanlæg vil skyde

Gravminde på Herstedvester Kirkegård over Ruth og Thorvald Albertsen, Langagergaard. Gravstenens udsmykning med plovspandet uden plovmand er en enkel symbolik. Fot.: Peter Sorenius, Kroppedal, november 2003.

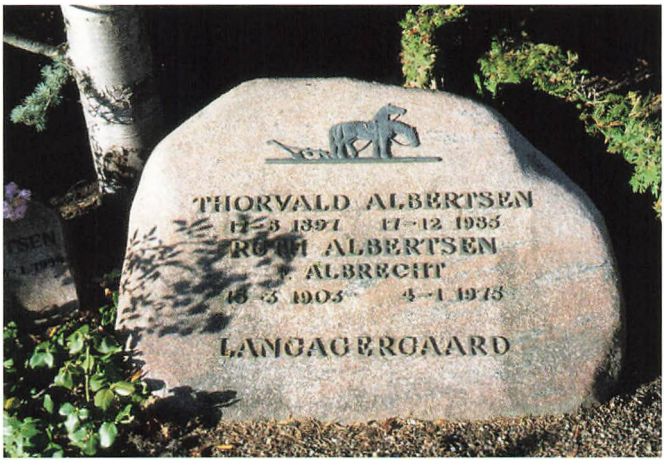

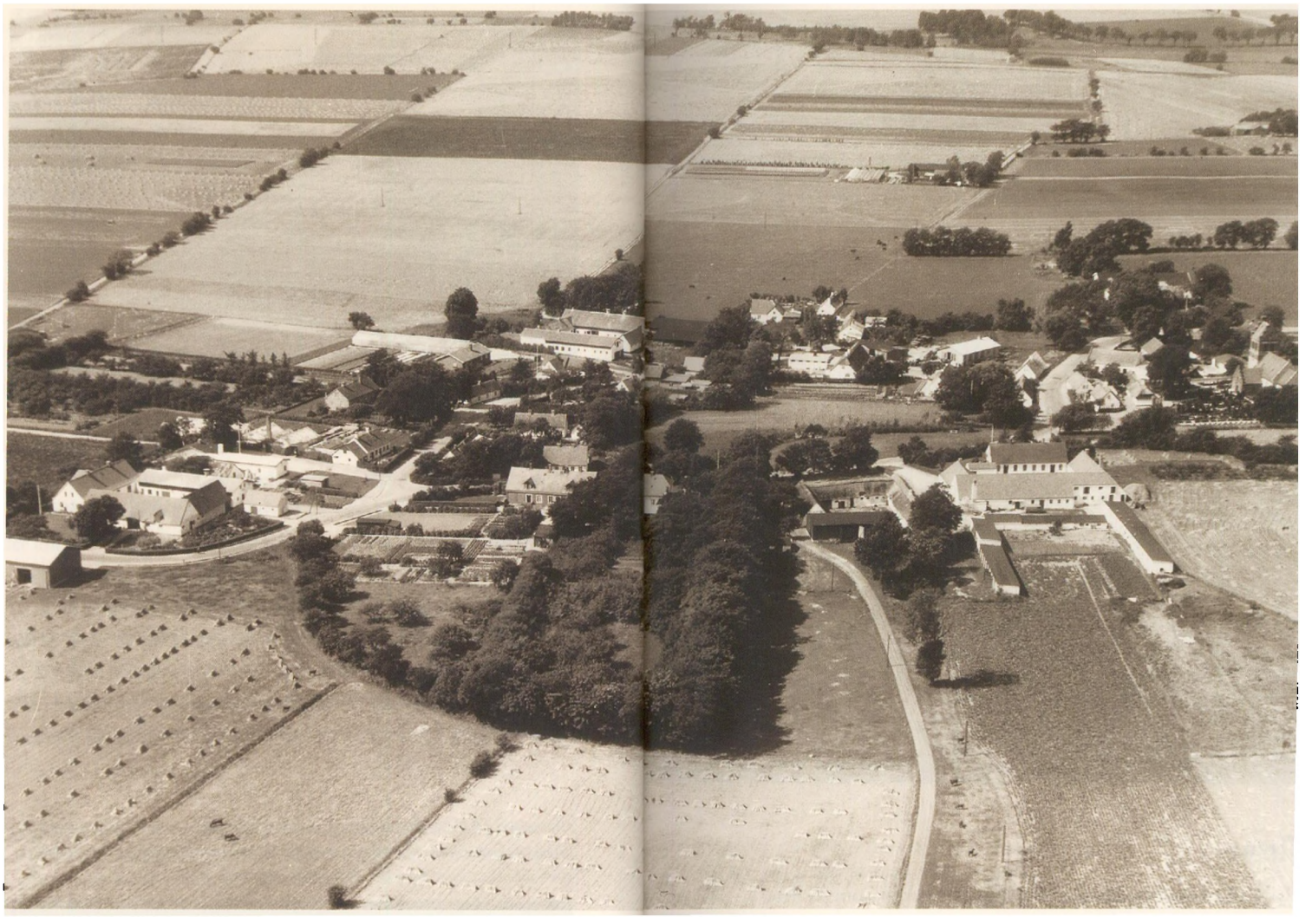

Herstedvester 1946, luftfotografi taget mod vest og engdragene ved St. Vejleå. Kirken ses helt til højre i billedrammen. En del gårde og drivhuse til gartnerier ses beliggende i landsbyen.
Fot.: Arkivfoto, Lokalhistorisk Samling.

op og trække fleretages arbejderkarreer med sig. En dag vil byen være en forstad til København, sådan som nabobyen Glostrup er blevet det i løbet af de sidste 20 år."[20]

Byudviklingen kom også til Herstedvester - fra midten af 1950erne først langsomt - så hurtigt fra 60erne. Følgevirkningerne mærkedes bl.a. i Brugsen i Herstedvester, der siden 1912 havde haft til huse i rytterskolen, men som med et stærkt voksende kundeunderlag i løbet af 1960erne ikke havde plads nok. Albertslundposten bragte 1987 en artikel i anledning af brugsforeningens 75-års jubilæum: "... I 1964 lægger brugsforeningen billet ind på en byggegrund i Albertslund Vest, der er under opbygning ... Det var sin sag at træffe beslutning om at forlade den gamle landsby... I august 1968 indvies de nye lokaler i Vestcentret ... Men mange traditioner er fulgt med fra landsbyen ... "Det landlige præg hænger ved endnu. Og det er vi glade for", siger foreningens formand Georg Thorn og uddeler Thindal samstemmende ..."[21]

Udsigt over Risby gadekær mod Østbakkegård.
Fot.: Erling Pultera, Kroppedal, marts 2004

Risby

Risby er en landsby, der ligger vestligt i sit ejerlav, som på flere sider er naturligt afgrænset. Mod vest hælder terrænet jævnt nedad mod St. Vejleå/ Nybølle Å/ Risby Å og Vridsløsemagle Mose, der adskiller landsbyens jorder fra Vridsløsemagle ejerlav; mod nord danner Risbyåen og Harrestrup Å grænse til Ledøje og Ballerup kommuner. Mod øst og syd adskilles Risby ejerlav fra Herstedøster og Herstedvester byers marker ved gærder eller diger.

I de skriftlige kilder nævnes Risby første gang 1314, men navnet indicerer, at byen er vikingetidig.

I forarbejderne til Christian Vs Matrikel 1688 anføres Risby med 10 gårde med godt 102 tdr. hartkorn og 8 huse uden hartkorn.[22] Alle gårdene tilhørte kronen, og to af gårdene havde hver to fæstere. Antallet af gårde voksede kun beskedent i de næste hundrede år, mens antallet af huse mere end fordobledes. Ved folketællingen 1787 opregnedes 11 selvejerbønder og 20 husmænd, håndværkere og fattige som overhoveder i deres hushold. Der var i alt 150 indbyggere.

Udskiftningen i Risby 1790-91 var en særpræget affære, for den begyndte mere end 10 år tidligere. Det bemærkes på omstående udskiftningskort, at landmåler P. A. von Steuben har foretaget opmålingerne og tegnet kortet så tidligt som 1780, og at det var i brug ved den senere udskiftning. Det er utænkeligt, at en landmåler for egen regning ville forestå det omfattende arbejde, hvorfor nogen har foranlediget det til at ske. Det var selvejer-

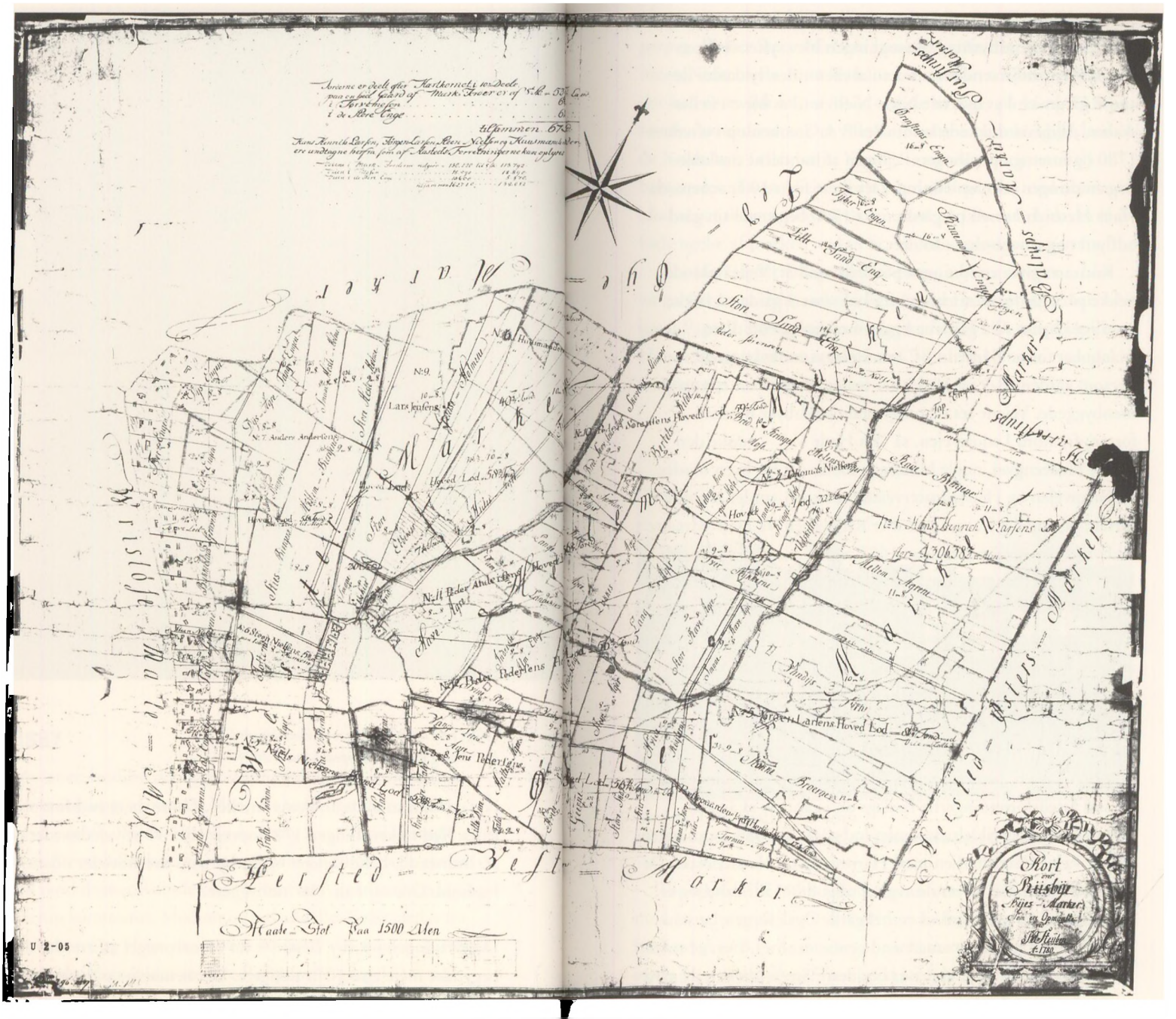

Landmåler P. A. von Steubens kort fra 1780 over Risbys jorder. Kortet var i anvendelse ved den 10 år senere påbegyndte udskiftning. Gengivelse efter original i Kort & Matrikelstyrelsen.

bonden Niels Nielsen på gård nr. 2, der 1779 havde ansøgt om udskiftning og udflytning. Ansøgningen blev syltet så tilpas længe af embedsmændene, at det i mellemtiden lykkedes de andre gårdmænd at overtale Niels Nielsen til at blive i fællesskabet. Alligevel dukkede landmåler P. A. Steuben op i efteråret 1780 og foretog opmålingen.[23] Ingen af bønderne ønskede dog ændringer i den anledning. Det skete først 10 år senere, da Hans Henrich Larsen på gård nr. 1 i 1790 begærede sin gård udflyttet og sine jorder udskiftet.

Kortet angiver en, omtrent parallelt med St. Vejleå gående, række på 9 gårde, nummereret fra syd samt 3 gårde på række nordligt i byen. Alle gårdene ligger med længer ud til en triangulær forte. Gårdene 1-7 er næsten sammenbyggede, ligesom gårdene 8-9 og 10-11 har fælles længer eller er sammenbyggede. Vejene fra de omgivende landsbyer mødes i forten; fra nord Ledøjevejen, så "En Hede Vej" - måske den senere Hedeengvej, nogle hundrede meter øst for byen mødes Ballerupvejen og Herstedøstervejen for herfra samlet at støde til forten, og endelig fra syd kommer Kirkevejen fra Herstedvester. Risbys jorder var i markbogen 1682 anført med tre vange, Elle-, Lille- og Østervangen, som på udskiftningskortet 1780 bærer navnene Vester-, Mellem- og Østermarken. Endnu figurerer vangegærderne som slyngede bånd gennem markerne. Kortet anfører, at jorderne er delt i 10 dele efter hartkornet; til en hel gård hører 53 $^{5}/_{7}$ tdr. land markjord, en lod i tørvemosen på 6 $^{4}/_{7}$ tdr. land og en lod i "de Store Enge" på 6 $^{5}/_{7}$ tdr. land. I alt hørte da til en hel gård 67 tdr. land. Der var undtagelser. Hans Henrich Larsen, Jørgen Larsen, Steen Nielsen og husmændene fik ved åstedsforretningerne fastlagt deres andele af arealet. Førstnævnte blev tildelt en samlet lod på 1.306.383 kvadratalen længst væk i Østermarken mod Harrestrup og Herstedøster. De mange kvadratalen bliver omregnet til godt 93 tdr. land og er altså væsentligt mere end til en hel gård. Også Jørgen Larsens hovedlod lige syd for er større end gennemsnittet. Den er anført med "81 $^{3}/_{14}$ Tdr. med Veie om Lodden". Steen Nielsen på gård nr. 6 valgte at sælge hovedparten af sin jord til husmændene, der synes at være 18 i antal. Deres lodder kom primært til at ligge i Vestermarken op mod Ledøje Bys marker ved den senere Hedeengvej. For en umiddelbar betragtning kan det synes mærkværdigt, at Steen Nielsen traf en så vidtrækkende beslut-

ning, men et kig i folketællingen 1787 kan muligvis give et fingerpeg. Her er Steen Nielsens husstand anført med 7 personer. Steen Nielsen selv er 44 år; hans hustru Karen Christensdatter, der har været gift før, er 80 år - og de to piger på 16 og 12 år er hendes søsterdatters. Det ville være næsten naturstridigt, hvis de havde haft fælles børn. Yderligere var der tre tjenestefolk i husstanden. Steen Nielsen beholdt derfor gården med en marklod ansat til en tønde hartkorn, samt en lille tørvelod, der lå i forlængelse af marken ned til St. Vejleå - og solgte resten fra.

Foruden jorder udlagt til gårdene og til husmændene, blev en ganske smal strimmel markjord mod Herstedvester marker udlagt til Herstedvester skoles underhold. Præstegården i Herstedøster havde et areal på små 18 tdr. land samt en andel i tørvemosen.

Risby maj 1967. Huse ved gadekæret.
Fot.: John Frederiksen, Albertslund. Arkivfoto, Lokalhistorisk Samling.

Topografen Theodor Gliemann anførte i 1821 landsbyen med 14 selvejergårde, 5 selvejerhuse med jord og 22 selvejerhuse uden jord.[24] At antallet af gårde er steget, undrer ikke stort. Men at antallet af huse med jord, er faldet så drastisk, er påfaldende.

15 år senere anfører en anden af amtets topografer, Severin Sterm, Risby med 17 selvejergårde, 12 selvejerhuse med hartkorn og jord og 12 jordløse selvejerhuse.[25] Antallet af bebyggelser (gårde og huse) er her uforandret i forhold til opgørelsen

1821. Det synes, som tidens konjunkturer har været med gårdejerne. Sterm anfører videre, at 7 gårde er udflyttede, men ingen af husene, hvilket betyder, at husene er begyndt at ligge tæt i Risby. En englod og to tørvelodder på 78 tdr. land benyttes fortsat af lodsejerne i fællesskab.

Gl. Risbygaard, december 1997. Stuehuset, der her ses fra gårdspladsen, rummede en mælke- og flødekælder. Gårdens længer blev hærget af stormen december 1999. Hele gården er i dag nedrevet. Foto: Peter Sorenius, Kroppedal, december 1997.

Landsbyhus med markant beliggenhed ved indkørslen til Risby. Huset er opført 1877. Fot.: Peter Sorenius, Kroppedal, november 2003.

Folketællingen 1845 angiver, at 235 personer bor i Risby fordelt på 43 husstande. Den første husstand, der bliver anført i tællingen, rummer 2 gårdmænd, dels Rasmus Christensen på 67 år og dennes hustru, Ane Hansdatter på 86, dels Jens Pedersen på 28 og hans hustru, den 19-årige A. Marie Nielsdatter. Jens Pedersen træffes atter i folketællingen 1850 som ejer af Ny Risbygård på matr.nr. 11. De 17 selvejergårde, som Sterm anførte 1836, synes at være skrumpet i antal ved folketællingen 1845, idet kun 10 andre personer lader sig tælle som gårdmænd: Morten Pedersen på Bousagergård, Ole Christensen på Gl. Risbygård, Niels Nielsen på matr.nr. 4, Jacob Nielsen på Dannesbogård, Niels Pedersen på Østbakkegård, Niels Jensen, Peder Olsen på Lindegård, Jens Larsen på Ydergård, Søren Pedersen på Petersborggård og Peder Andersen på Lerbækgård. 13 husstande var registreret som jordbrugere og var følgeligt husmænd med jord, mens 11 var daglejerfamilier. Af håndværkere talte byen 2 smede, 2 skræddere, 1 væver og en hjulmand. Endvidere boede i byen en vejmand, og en ældre, gift mand var opført som fattiglem.

Der var mange børn. Voksne hjemmeboende børn, dvs. ældre end konfirmationsalderen, fandtes udelukkende på gårdene, hvor behovet for arbejdskraft var størst, og hvor også de talte 25 tjenestefolk var ansat. Børn af husmænd og håndværkere kom gerne ud at tjene senest efter konfirmation. I 1845

Risby, maj 1967. Hus formentlig i Risbystræde. Fot.: John Frederiksen, Albertslund. Arkivfoto, Lokalhistorisk Samling.

fandtes på gårdene 25 børn i alderen 0-14 år, mens der blandt husmænd og håndværkere var 76 børn i denne aldersklasse.

I perioden 1844-1919 har flere personer forsøgt sig som teglbrændere på Risby Mark omkring Hedeengvej, fordi der fandtes både fint stenfrit ler og tørv i tilstrækkelige mængder ned mod Risby Å. Det første teglværk producerede mursten ved milebrænding med såvel tørv som importeret kul som brændsel. Få år efter starten produceredes ½ mill. sten, og virksomheden havde i sæsonen 20-25 personer ansat.[26] Den første teglværksejer opnåede dog ikke mange år på stedet, da en tvangsauktion satte en stopper for hans virke. Fra begyndelsen af 1850erne, da møllersvend Niels Nielsen fra Kværkeby overtog teglværket, kom virksomheden ind i en mere sund gænge. Der blev bygget en teglovn med en kapacitet på 60.000 sten pr. brænding og opført tørrelader. Værket var i brug godt 50 år, da nye bygninger, ovn og skorsten fra 1909 blev opført af Jens Lund. Der blev tillige bygget arbejderboliger samt opført bolig for teglværksejeren selv, anlagt tipvognsspor og særskilt vej til bortkørsel af de brændte sten. Omkring 1920 indstilledes produktionen endegyldigt, og den 35 meter høje skorsten blev væltet i 1924. Endnu i dag er der spor efter den omfattende teglvirksomhed på Risby Mark, - ganske vist ikke af produktionsbygningerne, men lergravene står stadig med åbne vandspejl. En række træer af højere alder end Vestskoven markerer, hvor nogle af beboelsesbygningerne har ligget.

Risbystræde 18. Huset er siden nedrevet og erstattet med et moderne hus med bindingsværk. Fot.: Peter Sorenius, Kroppedal, august 1997.

Med teglværkerne ude af Risby synes det næstfølgende halve århundrede at være domineret af landbrug og gartnerier. I en opgørelse over større danske landbrug fra 1930 figurerer 3 Risbygårde: Bousagergård med 40 ha, Gl. Risbygård med 56,3 ha og (Ny) Risbygård med 34,3 ha.[27] Ca. 10 tdr. land af Ny Risbygårds jorder anføres drevet som handelsgartneri. Det er dog ikke nævnt i Danske Gartnerivirksomheder, 1934,[28] hvorimod flere mindre gartnerier fra området er beskrevet. Særligt ved Ydergårdsvej, Orchidevej og Ballerupvej har der været adskillige gartnerier.

"Der var en del gartnere i området, som kørte på torvet hver morgen. Og hvis man gad at stå tidligt op, kunne man godt få lov at tage med på sådan en tur," fortæller Curt Plith i et interview. "Jeg har selv været med flere gange, bl.a. med gartner Robert Hansen fra det hus, som Poul Nyrup købte. Robert Hansen begyndte med mistbænke og frilandsgartneri, da jeg var barn. Det var noget af en kold nyser, at sidde der i frostvejr og pille rosenkål og grave rødbeder op - og fragte dem til torvet. Senere fik han bygget et par store drivhuse bag ved huset og ned mod Kroppedal [der tegnes et fladt U i luften]. De blev revet ned, da Nyrup køber det, og Vestskoven overtager. Der var flere gartnerier inde i selve Risby.

Ny Risbygård ca. 1935. Gartneriet blev drevet såvel med mistbænke og drivhuse som frilandsgartneri. Driften er ophørt for længst, men gården eksisterer endnu delvist som del i anlægget til Risbystudierne. Lufifoto i Lokalhistorisk Samling.

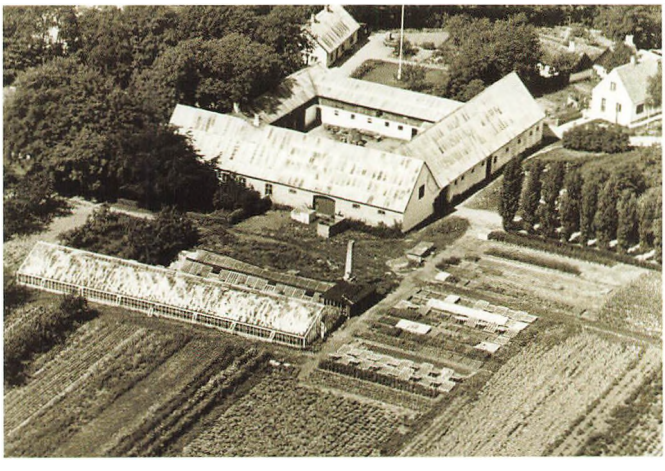

Der var en lille gartner, der hed Nielsen, på Ledøjevej lige over for Østbakkegård - og lige ved siden af Østbakken og så her ud af Hedeengvej. Beauvais havde en aftale med en, der hed Veisbjerg, der havde gartneri, lige når man kommer ind i Risby - han havde heste - som han brugte til at hente rødbeder, blomkål eller rødkål ude på Hedeengen. Alt var afsat på forhånd til Beauvais. Og så var der blomstergartnerierne. Børge Andersen, der havde gartneri lige inden, man kommer ind i Risby - mellem Bousagergård og Tulenius på højre hånd - var en af de første, der dyrkede roser i drivhuse, foruden agurker og alt sådan noget. Det var nok den største af dem. Det var Gartneren. Der var stil over ham. Han kørte aldrig i noget, der var mindre end en Opel Captain."[29]

Luftfotografi af Risby 1946 set mod nord. Skoven i mellemgrunden er Ledøje Plantage I billedets venstre side ses bl.a. Gl. Risbygård og Risbystræde, der snor sig rundt om den store åbne forte, delvist kantet af småhuse. Luftfoto i Lokalhistorisk Samling.

Huse omkring den snoede Ledøjevej i Risby.
Fot.: Peter Sorenius, Kroppedal, november 2003

I dag (2004) er der kun et enkelt gartneri tilbage. De andre er nedlagte, husene fjernet og jorden overgået til Vestskoven.

Blev Ny Risbygård ikke berømmet for sit gartneri, slog en helt anden type virksomhed navnet Risby fast i en større offentlighed. Det er Risbystudierne.[30] Siden 1960, da gården blev opkøbt af filmmanden Peer Guldbrandsen, har der under forskellige selskaber og navne været film- og TV-produktion på stedet. En lang række danske spillefilm og folkekære komedier er blevet optaget i studierne. Også de nære omgivelser bliver anvendt til optagelser. Bl.a. blev stuehuset til Gl. Risbygård lige-

„Margrethes Hus", Hedeengvej 5, Risby. Husmandsstedet er nu nedrevet til fordel for Vestskoven. Fot.: Peter Sorenius, Kroppedal, juni 1996.

som "Margrethes Hus" på Hedeengvej 5 i midten af 1990erne brugt som kulisser i TV-produktionen "Strisser på Samsø". Såvel Margrethes Hus som Gl. Risbygård er siden nedrevet.

Da Risby ikke havde eller har haft egen skole, men gennem mange år dannet skoledistrikt med Herstedvester og Vridsløselille, har det betydet, at mange skolebørn helt op i vor tid har vandret ad skolevejen til Herstedvester.

"I 1957 begyndte jeg i 1. klasse på Herstedvester Skole, der ligger mellem Herstedvester og Risby. I 1963 blev Roholmskolen bygget, og så blev man flyttet derud på Gl. Landevej, og man nedlagde den gamle skole ... Der ligger stadig en gammel sportsplads, der var skolens. Der var 2 klasseværelser og en gymnastiksal. Skoleforstanderen hed Marborg; han var også kirkesanger og spillede på orgel i Herstedvester Kirke... Os fra Risby gik, cyklede eller løb på rulleskøjter til skole. Om vinteren gik man typisk, for det gik ikke så hurtigt at få ryddet sne."[31]

Tynder det ud blandt de gamle bygninger i Risby ejerlav er en helt ny landsby opstået med 3 grubehuse, et beboelseshus og et salshus. Det er Vikingelandsbyen, der er indrettet som historisk værksted for skoler og institutioner i Albertslund Kommune. Det sidst tilkomne hus er et enskibet, tømmerbygget langhus, der blev indviet i 2002. Alle bygninger er rekonstruktioner.

Ved indvielsen af salshuset i Vikingelandsbyen, Albertslund.
Fot.: Peter Sorenius, Kroppedal, august 2002.

Husene omkring Ledøje Ndr. Gade ligger tæt.
Fot.: Peter Sorenius, Kroppedal, november 2003.

Ledøje

"Man danner sig let et begreb om, hvorledes Ledøje Sogn og hele omegnen har set ud i oldtiden, når man en aften efter en varm sommerdag, "når mosekonen brygger og ellepigerne danser", bestiger et højtliggende sted på bymarken. Man vil da se, at alle mose- og engdrag tager sig ud, som var det mægtige vanddrag, og den højere liggende agerjord fremtræder, som var det øer, odder og næs, omgivne af disse vanddrag ...Tænker vi os blot 800 år tilbage i tiden stående på Ledøje Kirkebakke, da ville man straks nedenfor bakkedraget mod syd se en ret anselig sø, hvor nu Ledøje Bymose ligger, og længere mod syd en anden større sø, hvor nu Porse Mose ligger mellem Risby, Herstedvester og Ledøje bymarker..."32 Den maleriske beskrivelse fra begyndelsen af 1900-tallet skyldes skolelærer J. P. Jørgensen fra Smørum, der har ladet det imaginære landskab udfolde sig for sit indre øje: "Det bakkedrag, hvorpå nu Øbakkegård står, var en fuldstændig ø ... Endnu i 1810-30 måtte malkepigerne ofte om sommeren sejle over til øen, når kvæget græssede der...Fra Porsemose førte et stort vanddrag i lavningerne langs den nuværende Nybølle Å mod vest til et andet anseligt sødrag, den nuværende Tysmose, der atter mod sydvest stod i forbindelse med endnu mægtigere sødrag, de nuværende Kallehave og Sengeløse Moser. Så vi dernæst mod nord, var også der et stort vanddrag i lavningerne langs den nuværende Grønsø Å, samt Huse Sø og Grønsøen, begge med brede og dybe vige, der strakte sig langt ind på Ledøje og Smørum marker, fra Grønsøen endog næsten op til Smørum Kirke. Også disse fordums søer er nu store mosestrækninger." Den historie- og landskabskyndige skolelærers "anskuelsesundervisning" kan med få ord danne en forestilling om det i en eller anden forstand naturligt afgrænsede areal, som Ledøjebønder i århundreder har dyrket.

I de skriftlige kilder kendes Ledøje fra 1282. Arkæologiske fund ved landsbyen vidner dog om bebyggelse endnu længere tilbage i tiden.[33] Det er en stor landsby, og den største af de 4, vi behandler her. I forarbejderne til Christian Vs Matrikel 1688 anføres Ledøje med 22 gårde og 14 huse uden hartkorn og jord.[34] Det betyder, at de 206,98 tdr. hartkorn var fordelt på gårdene alene. Ikke i sig selv usædvanligt, men sætter

udviklingen efter landboreformerne århundredet senere i relief. Landsbyen ophævede jorddyrkningsfællesskabet og blev udskiftet 1781 samtidig med flere af nabolandsbyerne. Det var man nødsaget til, idet Ledøje, som beskrevet i indledningen, havde indgået i vangelag med bl.a. Ågerup i Ballerup Kommune. Det var byens sognefoged Peter Andersen (1766-1828)[35] på Krogården, den senere Øbakkegård, der havde begæret sin jord udskiftet. Ved udskiftningsforretningen enedes man om at opdele byens marker i 7 udlodder og 16 indlodder foruden præstegårdslodden. Hede Enge østpå i ejerlavet ind mod Risby blev skåret fra den øvrige bymark og udlagt til græsning for samtlige lodsejere på nær de 4, som fik de fjernest liggende udlodder. De fik så kompensation i form af større jordlodder. Lille Sø i østbyen forblev fælles vanding for hele byen. Til rytterskolens underhold blev oprettet en lod på 6 tdr. land i Møllemarken. Husmændene havde lidt besynderligt ikke ansøgt om at få tildelt jord, og på trods af at landvæsenskommissionen i 1781 gerne så noget sådant ske, afviste bønderne tanken med henvisning til, at de bare kunne leje jord af dem. I første instans fik husmændene altså ikke så meget som til en ko på græs. De blev ikke lodsejere og kunne derfor heller ikke få adgang til græsning i Hede Enge. Utilsigtet fik husmændene dog hjælp af bønder og præst, da disse efter nogen tid protesterede over udskiftningens uretfærdigheder mod dem selv. Det blev til en sag, som gennem flere år bølgede frem og tilbage med små ændringer af lodders stør-

Gammelgård, Ledøje Sdr. Gade 15, ca. 1895. Gårdejerfamilien Rasmussen foran stuehuset. Fra venstre ses Jørgen, Hanne, Adolf, Harald og Karen. Fot.: Ledøje-Smørum Lokalarkiv.

Elever med lærer foran Rytterskolen i Ledøje, ca. 1915. Over døren på langsiden anes stentavlen, som Frederik 4 lod opsætte som minde over skolens opførelse 1721. Affotografering af postkort, Ledøje-Smørum Lokalarkiv.

relse, skel og rettigheder - og adskillige utilfredse. I sagens løb rejste husmændene nu krav om at få andel i jord, og sagen gik i hårdknude. Knuden forsøgtes løst ved for kongelig regning at opkøbe 3 gårdes jorder, hvor arealet fra de to udstykkedes til 25 husmænd, og arealet fra den tredje blev udlagt til skov - Ledøje Plantage. Ved folketællingen 1787 er der mærkbare ændringer at spore i landsbyens fysiognomi. Foruden tilførsel af rytterskolen, der i lighed med landets andre blev opført i 1721 eller kort derefter, er antallet af bebyggelser vokset drastisk siden matrikuleringen 1688. Regnes sognepræsten med som gårdbruger - og det skal han - er der 24 gårdejere/ -brugere, 1 sognedegn, 1 skoleholder samt 45 husmænd, håndværkere, soldater, inderster, daglejere og fattiglemmer som husstandsoverhoveder. Der er i alt 373 indbyggere.

Det store antal indlodder ved udskiftningen var en følge af, at relativt få ønskede at flytte gårde ud fra byen. Den næsten fuldkomne stjerneudskiftning, som blev resultatet, har i to hundrede år givet landskabet dets særlige karakter med jordlodder - begyndende fra landsbyen og udvidende sig udad - kantet af sten- og jorddiger, veje, grøfter og levende hegn.

Kortet på næste side er et såkaldt "original kort", udarbejdet efter det først omtegnede kort over Ledøje Bys jorder. Det er opmålt i 1808 af landinspektør Bondesen og bevidnet af Christian Lund i Matrikelkontoret 1812.

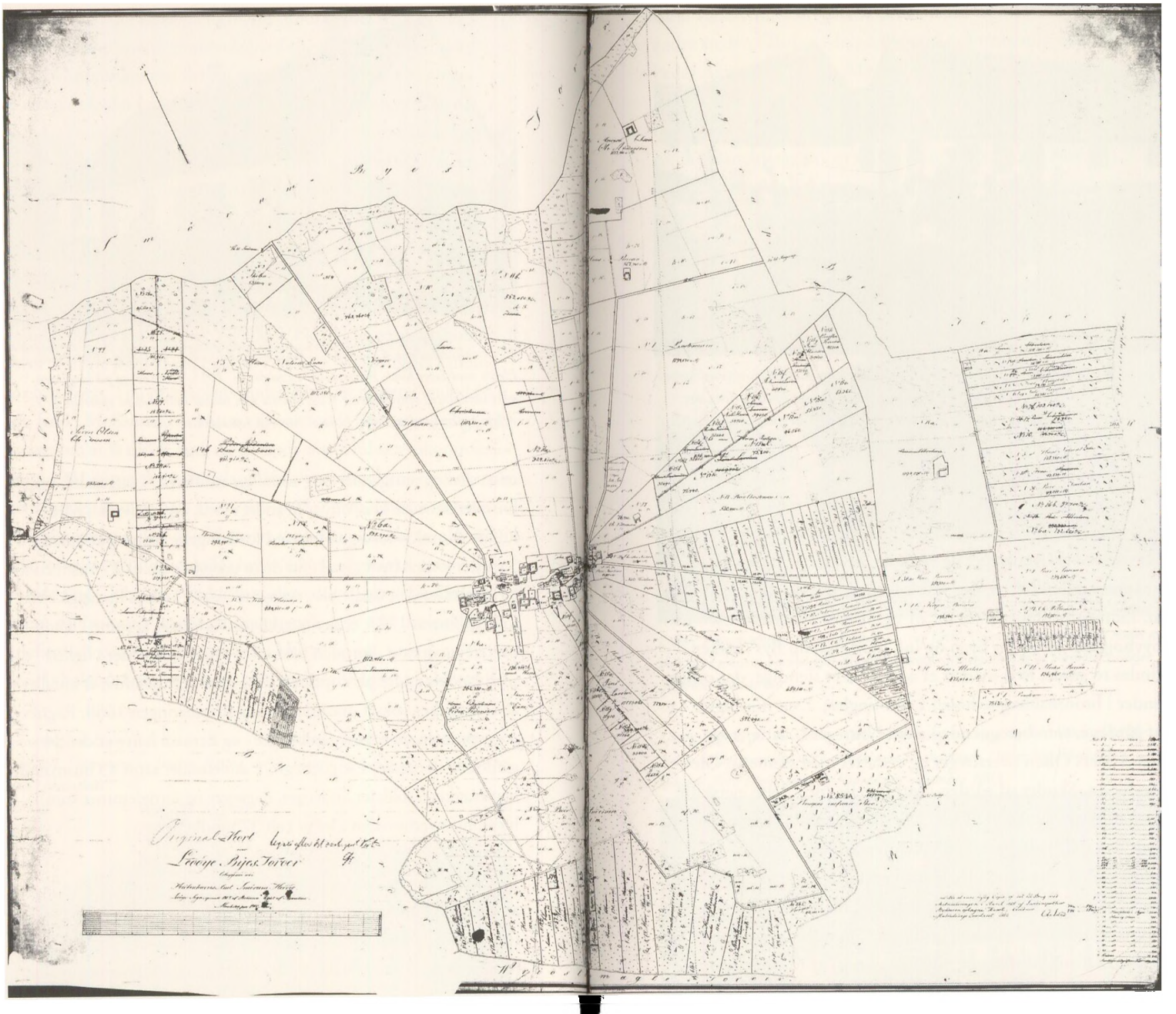

"Originalkort" af Ledøje Bys jorder 1808. Stjerneudskiftningens markante spor, som tydeligt aflæses af kortet, er 200 år senere endnu at spore i landskabet. Gengivelse efter original i Kort & Matrikelstyrelsen.

Egegården/Flødegården, Ledøjetoften ca. 1910. Gårdejer Jacob Nielsen (med højpuldet hat) med hustru og børn. Gården bar i en periode navnet Flødegården, idet gårdejeren deltog i flødehandelen med København og på gården havde særlig mælke/flødekælder. Fot.: Ledøje-Smørum Lokalarkiv.

På nordsiden af Nybøllevej længst mod vest i ejerlavet ses den udflyttede gård, Duekærgård, med hegnet have. Ejernavnet Ole Jensen er overstreget og erstattet med den ny ejers navn - sønnen Søren Olsen, der ved folketællingen 1787 blot var 4 år. Lidt østfor findes matr.nr. 21 og navnet Thomas Jensen på Syvhøjgård. Nord for byen og ind mod Ågerup Bys marker findes to gårde, hvis marker er adskilt af et stendige, der østligt ender i bronzealdergravhøjen Lemminghøj. Den nordligste af gårdene, som betegnende kaldes Nørregård, har ejernavnet Anders Olsen overstreget og erstattet med sønnens, Ole Andersen. Skødet på gården i forbindelse med dette ejerskifte blev tinglyst oktober 1813.[38] Ole Andersen var endnu ikke født ved folketællingen 1787. Gården syd for, matr.nr. 13a - Egegården - har som ejer Hans Pedersen. På præstegårdsjorden, matr.nr. 1 syd for Egegården, ses Lille Sø markeret som byens almindelige vanding indhegnet, som det blev bestemt ved udskiftningsforretningen 1781. En ny gård synes opstået på matr.nr. 27 kort øst for byen med Ole Willumsen som ejer.[39] I forlængelse af Ole Willumsens marker har jorden i en periode været opsplittet i en række parceller på 2½-3 tdr. lands størrelse, men synes omkring 1812 at være mere eller mindre samlet under Øtoftegård, matr.nr. 15b. Omkring vejen til Risby ses til gengæld et væld af husmandsudstykninger med parcel-

ler af varierende størrelse, ½-3 tdr. land, og med tillæg af jord andre steder. Gården Margrethelund er formentlig opkaldt efter Peder Albertsens hustru Margrethe Pedersdatter, der i folketællingen 1787 anføres som 28 år. Gården er udflyttet og ligger midt i sit areal på godt 71 tdr. land i Hede Enge. Også matr. nr. 20, Banebjerggård, er udflyttet og ligger ud til Risbyvej. Tørvemoserne sydvest og syd for byen ses også at være opsplittet i en række lodder, hvor de største tilhører gårdene.

Ledøje Brugsforening, Ledøje Bygade 11, ca. 1900. Over indgangsdøren er malet et skilt med teksten: Forbrugsforeningens Udsalg. Affotografering af postkort, Ledøje-Smørum Lokalarkiv.

Ledøje Bygade 11, november 2003. Brugsens gamle bygning fra midten af 1800-årene eksisterer endnu uden de helt store forandringer. Der er dog ikke brugs længere. Fot.: Peter Sørenius, Kroppedal, november 2003.

"Kongens indfredede skov" - Ledøje Plantage - ligger med sine godt 39 tdr. land sydøstligst i ejerlavet. Et areal ses opmålt og reserveret til opførelse af bolig for en opsynsmand.

Topografen Theodor Gliemann anfører i 1821 landsbyen med kirke, præstegård, skole, 21 selvejergårde, 1 bolsted, 45 selvejerhuse med jord, 12 selvejer- og 3 fæstehuse uden jord. Antallet af udflyttede gårde angives til 6 foruden et bolsted; 2 huse er udflyttet. Der er 86 matrikelnumre.[40] Blot 15 år senere synes antallet af husmandssteder og det samlede antal huse at være faldet, skønt antallet af matrikelnumre er steget til 101, og det anføres, at der ikke findes ubebyggede lodder eller overdrev. Topografen S. Sterm anfører 1836 Ledøje med kirke, præstegård, skole, 25 selvejergårde, 34 selvejerhuse med jord samt 16 selvejer- og 3 fæstehuse uden jord. Til gengæld er der masser af tørv.[41]

Folketællingen 1845 viser i Ledøje et resultat på 555 personer. Det er en markant stigning i forhold til antallet af indbyggere (395) ved folketællingen i 1801. Den erhvervsgruppe, der har den største udbredelse, er tyendet - med 71 personer ansat som tjenestekarl eller tjenestepige - og i alt overvejende grad beskæftiget på gårdene. En enkelt er ansat som tjenestepige hos husmand Jacob Jensen, der må være noget bedre stillet end andre husmænd; en er ansat som tjenestekarl hos brygger Jacob Jensen. Sognepræsten, skolelæreren og amtsjægeren har også tjenestefolk ansat. Antallet af gårdmænd er 26 fordelt på halv- og

Ledoje Kirke set over gadekæret. Fot.: Peter Sorenius, Kroppedal, september 1993.

Ledøje Bygade 7. Huset er opført 1825.
Fot.: Peter Sorenius, Kroppedal, november 2003.

helgårde. Typisk bidrager hustru og børn i driften af en gård. Af husmænd, som ikke angiver andet erhverv, er der 12.
19 personer angiver at være husmand & daglejer. Byen har mange håndværkere, som tillige er husmænd: 1 murer, 3 skræddere, 2 tækkemænd, 3 hjulmænd, 2 skomagere, 2 vævere, 2 smede, 1 sadelmager og 1 kurvemager. En angiver at være husmand & klokker, en anden at være husmand & hestehandler. Det bringer det samlede antal af husmænd op på 50.

Af indsiddere & daglejere er der 10 samt flere, der driver håndværk ved siden af: Bødker, skomager, hjulmand.

I håndværkerfamilier oplæres gerne et eller flere børn i håndværket. Christen Jacobsen, der er gift med Ane Olsdatter, er husmand & væver. Deres husstand tæller 6 børn, hvoraf de 4 yngste er fællesbørn; de 2 ældste, som Christen har giftet sig til, er også vævere: Kirsten Simonsdatter på 28 år og Peder Simonsen på 19 år. Jens Christensen på 17 er i væverlære.

Folketællingen afslører andre erhverv som hønsekræmmer, jordemoder, musikant og privilegeret høkerhandler. Og endelig er der den gruppe, som er sat uden for erhverv - f.eks. personer på aftægt eller almisselemmer.

Der er påfaldende mange beboere i byens to fattighuse - 10 "husstande" med tilsammen 29 personer mellem 1 og 80 år.

Det samlede antal gårde og huse er 96, men der er adskillige huse, foruden de allerede to nævnte fattighuse, som rummer mere end 1 husstand. I et hus bor f.eks. indsidder og

Ledøje Bygade 15. Huset der angiveligt er opført 1699 - og således et af landsbyens ældste - rummede i slutningen af 1900-årene en lille butik/ traktørsted. Fot.: Peter Sorenius, Kroppedal, november 2003.

smed, Peder Rasmussen, der også er almisselem. Han er 45 år, gift med Ane Marie Rasmussen med hvem han har 6 børn i alderen 1-12 år. Husstand nr. 2 tæller husmand & daglejer Jens Mikkelsen, 50 år, og hans kone Kirsten Jensdatter, 52 år, samt deres søn, Jens Jensen på 15; husstand nr. 3 tæller indsidder & daglejer, Niels Nielsen og hans kone Kirstine Nielsdatter; de er henholdsvis 30 og 31 år og har 2 piger på 1 og 7 år. Den sidste husstand rummer daglejer Lars Nielsen og hans kone Ane Jensdatter, samt deres 3 piger på 4, 9 og 12 år. Lars Nielsen ejer en del af huset, muligvis sammen med Jens Mikkelsen. Husene har næppe den gang været store i Ledøje, hvorfor de 4 husstande på tilsammen 20 personer har boet temmelig trangt.

De næstfølgende 3 årtier voksede antallet af huse og gårde, mens befolkningstallet dalede - først ubetydeligt, senere betragteligt. J. P. Trap anfører således i 1858 Ledøje med i alt 29 gårde, 33 huse med og 24 huse uden jord. Heraf er 12 gårde og 8 huse uden for byen.[42] Og i 1872 anføres sognet (med kirke, skole, præstegård og "vejrmølle") at rumme 33 gårde og 68 huse med jord samt 8 jordløse huse, mens antallet af indbyggere er 536, "der foruden landbrug driver betydelig tørvetilvirkning med afsætning til København".[43]

Omkring århundredskiftet var antallet af bygninger stort set uforandret med en vigende tendens i antal huse. J.P. Trap anfø-

rer, at hartkornet i 1905 var fordelt på 33 gårde og 61 huse med jord samt 10 jordløse huse.[44] Folketællingen 1916 angiver, at sognet har 458 indbyggere fordelt på 109 gårde og huse.[45] Det er et fald i indbyggertallet på 20% i løbet af 70 år.

Mange valgte altså at forlade landsbyen, og måske skal opførelsen af Ledøje Forsamlingshus 1904 ses som et modtræk mod denne udvikling. I 1908 blev forsamlingshuset udvidet med en rejsestald.

1924-25 opførtes en skole til afløsning af rytterskolen. Det var et trefløjet anlæg med beliggenhed i Ledøje Søndre Gade.

Anton Sass f. 1939 fortæller: "Mit tilhørsforhold til Ledøje beror på, at jeg har min mors familie på Gammelgård. Og min fætter er der. Han siger, at han er 7. generation på Gammelgård, Ledøje Søndre Gade 15 - og det passer vist fint. Han har overtaget efter sin far og mor. Det var min mors forældre, der havde den, da jeg kom der. Jeg boede hos dem i sommerferier, fra jeg var 5 år ... Jeg blev hentet til Ledøje i lange sommerferieforløb, fordi mine forældre havde meget travlt. De var 5 piger og en dreng ... Familiesammenholdet mellem de forskellige generationer, var meget dominerende i min barndom. Og uanset at det var meget få kilometer fra København, var familietrådene vævet sammen på kryds og tværs. Disse tråde blev mere eller mindre min udgangsposition. På et tidspunkt solgte min far og mor ovre i Jylland og flyttede ud på Duekærgård, hvor min far var bestyrer og forpagter et tidsrum. Det var tæt ved, at jeg

Udhængskilt på Ledøje-Smørum Forsamlingshus. Oprindelig var navnet Ledøje Forsamlingshus. Fot.: Peter Sorenius, Kroppedal, december 1995.

skulle til at gå i skole. Lige kort efter krigen. Så traskede jeg ind til byen i skole, Ledøje Søndre Gade 7. Det var min onkel og moster (Else, født Bay Rasmussen), der havde skolen. De havde en kvindelig andenlærer, og begge familier boede på skolen ...

Min mor havde gået på Rytterskolen - og da jeg kom derned, var bøgerne de samme, som havde været brugt på Rytterskolen. Det kunne jeg se på navnene. Jeg havde min mors bøger. Der var ikke sket en snus på de 25-26 år. Dér gik jeg så i skole i 1. klasse. Der var 3 årgange i samme klasse. Vi havde kakkelovn til opvarmning. Der var en vindues-, en midter- og en kakkelovnsrække. Der var én lærer, og vi var vist 36 i klassen - det var vi i hvert fald i næste klasse, for der har jeg nogle af bøgerne fra.[46]

Efter nogle år at have været bosiddende andetsteds vendte Anton Sass i 1973 tilbage til Ledøje uden dog i den mellemliggende periode helt at have sluppet kontakten med landsbyen: "Men omdrejningspunktet var for mig og mine mostre - vel også min bror - Gammelgård i Ledøje. Som vi voksede op, vendte vi tilbage ved højtider og familiebesøg og fik ajourført de forandringer, der var sket. Hvem havde solgt til hvem, og hvem kissemissede med hvem til forsamlingshusballerne. Mit tilhørsforhold til Ledøje var måske perifert, indtil Lis og jeg var blevet gift, hvor vi 1973 købte hus på Nordre Gade 9. Vi blev gift i 1971. Der boede vi så et stykke tid, men hele tiden var jeg på udkig efter at få noget andet end det ...

Udsigt mod Ledøje landsby fra den fjernere og syd for liggende Øbakkegård. Landsbyen har en markant afgrænsning mod det åbne land. Fot.: Peter Sorenius, Kroppedal, november 2003.

Og en dag, hvor jeg fulgtes i bussen med min tante Inge, som kommer her nede fra Gammelgård... siger hun: "Ja, Anker har været nede og snakke med Michael Larsen". De var ikke rigtig kommet overens ...Da sagde jeg til tante Inge: Er de færdige med forhandlingerne dernede? Ja, det var de. Det var helt sikkert. (Jeg ville jo ikke være uvenner med hverken Anker eller nogen anden). Så jeg stod af bussen, gik ned til Michael Larsen [på Risbjerggård] og blev enig med ham. Så sagde vi op og skulle flytte til oktober ... Nå, vi overtog gården og begyndte at glide ind i byens liv. Lis var med i bestyrelsen i Brugsen. Det var i den store gule bygning på Ledøje Bygade 13. Den lukkede i 1986-87.

Lige over for gården [Risbjerggård, Ledøje Bygade 32] lå et lille andelsfrysehus (nr. 31) med kummer. Der var 24 andele, hvor folk i byen, ja helt fra Risby og ud mod Hove havde andele i det. Man havde vel ½ m^3 pr. andel, som man lejede sig ind på halvårligt. Efterhånden var der flere og flere, der fik sin egen fryser, og så gik frysehuset neden om og hjem. Jeg var med i bestyrelsen i nogle år, og det var en god måde at deltage i byens liv på. Lis var jo også aktiv - også med skolen, som i mellemtiden var flyttet op til Smørum - Søagerskolen - hvor vores børn har gået." Gården er stadig i familiens eje.

Dette store gravsted på Ledøje Kirkegård er omgivet af et karakteristisk støbejernshegn. Gravstedet rummer flere generationer fra en af landsbyens betydelige gårde. Fot.: Peter Sorenius, Kroppedal, november 2003.

VRIDSLØSEMAGLE

Landsbyen Vridsløsemagle ligger omtrent midt i sit ejerlav i bunden af et let slynget dalstrøg. Landsbyens jorder - ejerlavet - afgrænses mod øst af Store Vejleå. Mod nord ligger Porsemose, hvis midte danner skel mod Ledøje. Mod vest afgrænser Hakkemose Grøft og mod syd det gamle sogneskel - et dige - til Klovtofte ejerlav.

Vridsløsemagle hører til Sengeløse Sogn og blev således først med kommunesammenlægningen i 1974 en del af Høje-Taastrup Kommune.

Landsbyen er gammel og i de skriftlige kilder første gang nævnt 1335. Arkæologiske fund peger dog på bebyggelse fra vikingetid, mens det ikke er lykkedes at finde spor af den middelalderlige bebyggelse. Det skyldes formentlig at byen efter nedbrydning i svenskekrigenes tid i midten af 1600-tallet er genopført med en ændret placering.[47]

Forarbejderne fra 1682 til Christian Vs matrikel 1688 er den første sikre kilde til bestemmelse af antallet af gårde og huse. Her anføres at Vridsløsemagle består af 10 gårde og 5 huse med 585,8 tdr. land under plov og 116,55 tdr. hartkorn. Alt hartkornet er fordelt på bøndergårdene,[48] der var fæstet under forskellige ejere: Kongen, Kathrineberg, Vartov Hospital og Universitetet. Det forhold, at en del af Vridsløsemagles jorder var udlagt til aflønning af professorer ved Universitetet, skabte mulighed for de to brødre Casper (1655-1738) og Hans Bartholin (1665-1738) i 1704 at oprette lyststedet Pilenborg i Vridsløsemagle i landsbyens sydlige udkant. Såvel ånds-, vensom slægtskab med bartholinerne har spillet ind, da Ole Rømer (1644-1710) samme år indrettede sit astronomiske landobservatorium nogle stenkast nordøst for Pilenborg. Hverken Pilenborg eller observatoriet havde nogen lang levetid efter d'herrers død.[49]

Vridsløsemagles jorder skæres sydligt af den gamle landevej mellem København og Roskilde. Midtvejs på strækningen har siden Valdemar Sejrs tid stået et vejfarerkors - Snubbekorset, som efter sagnet tilskrives herremanden Eskild Hemmingsen Snubbe til minde om hans hustrus lykkelige nedkomst på stedet. Det er blevet fornyet adskillige gange - senest i 1903. På en udflugt arrangeret af Historisk Samfund for Københavns Amt

1910 holdt professor J. Kornerup foredrag ved Snubbekorset: " ... Eskil Snubbe ønskede, at det skulle stå til evige tider og skænkede derfor to gårde, som vi endnu ser her tæt ved, nemlig Snubbekorsgård og Stenagergård, til Roskilde Domkirke med den forpligtelse, at Domkapitlet skulle holde korset ved lige..."[50]

Ved den gamle landevejs vadested over St. Vejleå, ca. 1½ km øst for Snubbekorset, lå den navnkundige Roskilde Kro, indtil den 1772 blev flyttet ned til den nyanlagte Roskildevej. I 1770, mens den gamle kro endnu eksisterede, var et par herrer på udkig efter Ole Rømers "landlige stjernekiggerhus". De skriver herom: "Ved denne lejlighed tog vi hen til Roskilde Kro for at se fra den derved liggende bakke til adskillige steder. Her åbnede horisonten sig på en angenem måde; vi kunne se en part af den gode Neptuns rige og skibene sejle forbi, og langt flere kirker præsenterede sig der for os, end vi kunne se på bakken, hvor Tusculanum havde stået ..."[51]

Landsbyen opgiver jorddyrkningsfællesskabet og bliver udskiftet i 1780. Nedenstående tegning af en del af udskiftningskortet viser gårdenes og husenes placering i Vridsløsemagle. Gårdene ligger i to rækker på hver side af den langstrakte forte, hvor omkring også husene er beliggende. Der ses 12 gårde og 10 huse. Jorderne tilhører endnu de tidligere nævnte ejere, men et opbrud i ejendomsstrukturen er under udvikling.

Tegnet udsnit af udskiftningskortet fra 1780.
Tegning: Kirstine Arndal, Kroppedal, 2004.

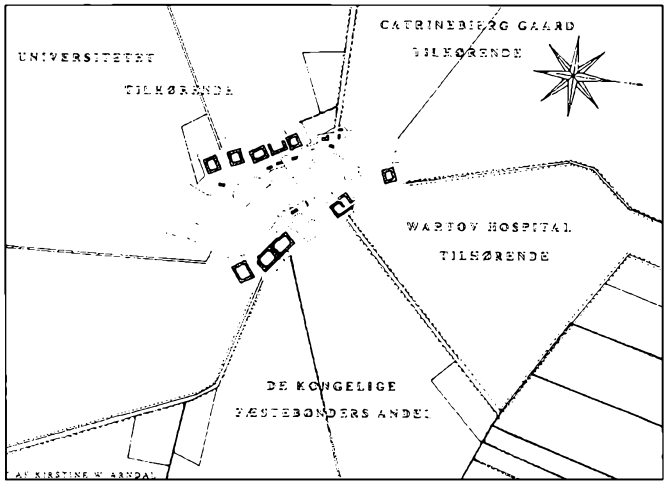

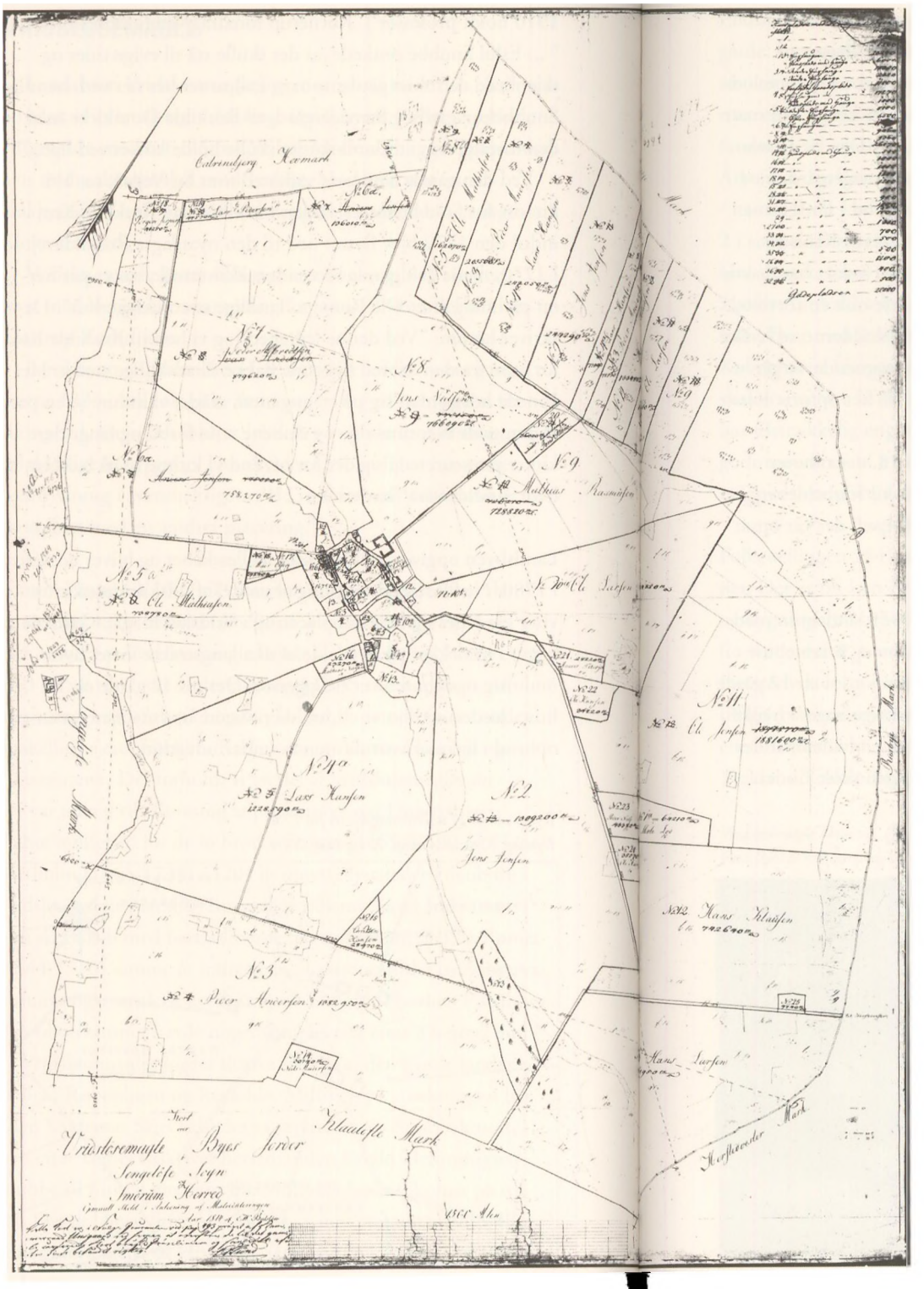

En voldsom brand i 1781 lagde store dele af landsbyen øde, hvorefter alle gårde på nær Havelandgård og Solagergård blev opført uden for byen.

Folketællingen 1787 anfører Vridsløsemagle med 182 personer fordelt på 37 hushold. Der synes i tællingen at være lidt uklarhed om antallet af gårdmænd, idet 10 er anført som "bonde og gårdbeboer", en enke på en gård blot som "gårdbeboer", en som "bonde og indsidder" og en med betegnelsen "bonde og husmand, går i dagleje", men tallet 12 er næppe ganske forkert.

Ingen af de 13 husmænd har kunnet klare sig med jorden alene, idet 10 også er gået i dagleje og 3 har tillige ernæret sig ved håndværk som skrædder, sadelmager og skomager. 11 husstande var inderster, hvoraf 4 fik almisse.

12 gårde beslaglægger den altovervejende del af jorden. Endog tørvemoserne - Porsemosen og mosen ved St. Vejleå - er udelukkende delt mellem gårdmændene, hvis samlede tilliggende dog er meget forskellig i størrelse.

På "Opmaalt Skelet i Anledning af Matrikuleringen 1814" over Vridsløsemagle bys jorder, tegnet af C.W. Balsløw 1814, ses tydeligt de to tilbageblevne gårde i landsbyen efter branden. Kortet har været i brug som matrikelkort til 1844. Gengivelse efter original i Kort & Matrikelstyrelsen

Den største gård er Ole Jensens på Kroppedal med mere end 134 tdr. land; herefter følger Peder Andersen på Snubbekorsgård med 98 tdr. land ager og eng samt to tørvelodder i Porsemosen på tilsammen 20 tdr. land. På kortet ved matr. nr. 3 er "Snippe Kors" (Snubbekors) markeret. Den tredjestørste gård er på dette tidspunkt Jens Jensens, Stenagergård, med næsten 94 tdr. land ager og eng samt en tørvelod i Porsemosen på henved 18 tdr. land. Til de mindre hører Hans Klausens, Stanghøjgård, på 53 tdr. land inklusive det tørveskær han havde adgang til ned mod St. Vejleå; til gården hørte nok en tørvelod i Porsemosen på små 10 tdr. land. Husmandslodderne, af hvilke der ses 11, er alle på 2-3 tdr. land. Det er betegnende, at gårdene stadig har jord i byen, og at mange af de her opførte huse hører under gårdene.

Helt nordvestligt i ejerlavet, på matr.nr. 18, der tilhører husmanden Jørgen Jespersen, er på grænsen til Kathrineberg Hovmark markeret en vildtbanepæl - en skelpæl, der var opsat for at afmærke de kongelige jagtinteresser.

Topografen Theodor Gliemann anfører i 1821 landsbyen med 8 selvejergårde og 4 fæstegårde, 5 selvejerhuse og 8 fæstehuse med jord, 6 selvejerhuse og 7 fæstehuse uden jord: i alt 12 gårde og 26 huse. St. Vejleå er omgivet med betydelige enge, i hvilke der er godt tørveskær.[32] Gliemann bemærker endvidere, at der er udlagt en skolelod på 5 tdr. land, men ingen skole findes.

Vridsløsemagle, Haveland(gård) 1913.
Fot.: Byhistorisk Samling og Arkiv.

Endnu i 1836 fandtes det samme antal gårde. De 4 fæstegårde, som var i arvefæste, tilhørte Københavns Universitet; de resterende var selvejergårde. Husenes antal var derimod steget, men ejer- og tjenesteforholdene var temmelig brogede. Der fandtes 1 selvejerhus med jord og 2 arvefæstehuse med jord. Arvefæsterne hørte under hovedgården Kathrineberg. 23 huse - hvoraf 9 var i selveje - havde ikke jord; 4 huse var i arve- og 2 i simpelt fæste under de gårde, der tilhørte Københavns Universitet; 6 var i simpelt fæsteforhold under Kathrineberg og 2 andre under 2 selvejergårde. På byens areal lå endvidere 10 huse, hver med 2½ tdr. land, som tilhørte dels de 4 gårde under Københavns Universitet, dels 5 selvejergårde. Og endelig lå der skolen - opført 1827.53 Topografen Sterm bemærkede: "Byen har tilstrækkelig eng og overflødig mose, der afgiver fortrinlig godt tørveskær, af hvilket beboerne have en god indtægt, idet de sælge et ikke ubetydeligt quantum tørv."

Folketællingen 1845 anfører Vridsløsemagle med 261 personer. Der er nu kun 11 gårde, da en er nedlagt som landbrug, og bygningerne bebos af smeden Hans Christian Grøndrup fra København, hans kone Johanne Balthazarsdatter fra Herstedvester og deres to små børn. I den nedlagte gård bor tillige to arbejdsmandsfamilier med tilsammen 6 børn. Den ene arbejdsmand, Claus Witten på 61 år, er født i Stappelfeldt, Tyskland. Enken Ane Jensdatter på 52 år er en gårdejer, der ud

Vridsløsemagle Skole ca. 1910. Foran huset ses lærer Niels Peter Nielsen og hustru. Fot.: Byhistorisk Samling og Arkiv.

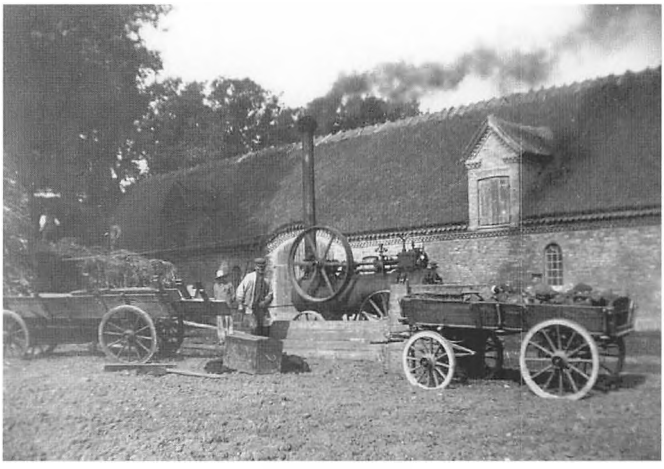

Skovkildegaard, Vridsløsemagle ca. 1905. Damptærskeværk foran lade.
Fot.: Byhistorisk Samling og Arkiv.

over landbruget driver et snedkerværksted sammen med sine 4 ugifte døtre i alderen 15-25 år, en avlsbestyrer fra Herstedvester, en tjenestekarl og en gammel snedkersvend fra Thisted. Ejerlavets bebyggelse består ud over gårdene af 35 huse, hvoraf et er skole. Skolen bebos af lærer Lars Frederik Nielsen Meisler og hans husstand - i alt 6 personer inklusive en tjenestepige. Meisler havde da haft embedet som landsbyens skolelærer i 4 år og erindrede at have været noget benovet over forholdene på Hedeboegnen i sammenligning med Sydsjælland, hvorfra han skiftede embede: "I hele Tybjerglille skoledistrikt var næppe flere end 1 mand ejer af 200 rdlr., medens den sædvanlige medgift fra en hedebogård var flere tusinde." En anden af Meislers iagttagelser relaterede sig til hans nye hjemegns landskabelige vilkår: "En mærkelighed ved denne skovløse egn var den fuldstændige mangel på gavntræ og den dermed følgende husflid. Alle redskaber af træ, der i skovegnene forfærdigedes hjemme, købtes i Roskilde på skovbomarkedet, som det terræn kaldtes, hvor skovboerne mødte med skovle, møggrebe, river, trillebøre, ja endog tøjrepæle, der købtes i hundredvis ..."[54]

Folketællingens pennefører, sognepræsten i Sengeløse, må have haft en forkærlighed for moderne sprogbrug, idet begrebet arbejdsmand er meget anvendt som stillingsbetegnelse selv for jordejere. Der er således kun 3 husmænd, men 8 arbejdsmænd med jord. De har formentlig som så mange andre husmænd også været daglejere. Tællingen opregner i øvrigt yderligere 3

husmænd, som tillige er håndværkere: 2 vævere og en sadelmager, hvortil kommer 19 arbejdsmænd, 2 smede, 2 skomagere, 3 skræddere, 1 hjulmand, 1 spillemand og en snedkersvend. En skrædder er tillige arbejdsmand. En ufrivillig morsomhed findes ved den ugifte 56-årige enligt boende Abelone Jensdatter, om hvem det anføres: Ernærer sig ved sit arbejde! Den langt største erhvervsgruppe er tjenestefolkenes, der tæller 41 mænd og kvinder. Gårdejer Hans Larsen alene har 8 tjenestefolk i sit brød foruden hustru og 2 voksne hjemmeboende børn.

Tørveskærets historiske betydning for Vridsløsemagle og egnen omkring moserne understreges af en opgørelse fra 1872, hvori det påpeges, at agerbrug og tørveproduktion er hovederhvervet i Sengeløse Sogn, uagtet at Hakkemose Teglværk i samme sogn årligt producerer 7 millioner mursten og 2 millioner drænrør og beskæftiger mere end 200 mennesker om sommeren.[55] Tørveproduktionen afsattes dels til teglværket, dels til København og blev i øvrigt anvendt som brændsel til madlavning og opvarmning i de hjemlige husholdninger.

Arbejdsmand Jens Peder Jensen, født 24. august 1867 i Herstedøster, blev i 1889 gift med Kirsten Hansen fra Stenløse. Året efter fik de datteren Agnes. I sommeren 1891 lejede familien sig ind i Rolighedshuset på Snubbekorsvej - hvor den gamle Roskilde Kro havde ligget. Huset, som også blev udlejet

Motiv fra Vridsløsemagle, malt af Th. Ulrichsen, formentlig o. 1920. Th. Ulrichsen havde studeret hos L.A. Ring. Maleri udlånt af Erik Jacobsen, Vridsløsemagle.

Huset på hjørnet af Pilenborgvej og Ole Rømersvej er et af byens gamle og genkendes fra maleriet af Th. Ulrichsen på forrige side. Fot.: Peter Sorenius, Kroppedal, august 2002.

til andre, var ejet af P. Christoffersens enke. Fra 1. januar 1892 begyndte Jens Peder Jensen omhyggeligt at føre dagbog.[56] Om vinteren var der ikke så lange arbejdsdage, bedre tid til sociale arrangementer og til at skrive, men selv sommerdage blev der skrevet:

"9. januar 1892; da jeg klædte mig på i morges, kaldte Hans Hansen ved vinduet og sagde, det brændte i Ledøje. Vi måtte så derover, der brændte et hus midt i byen, som beboedes af 2 familier. Da vi på hjemvejen nåede omtrent til Risby, begyndte en gård at brænde på Smørumnedre Mark. Vi vendte så om og kørte derud. Gården stod i lys lue, bestilte ingenting. Ole Jensen spiste det halve af min mad. Vi spiste frokost hos Anders Gregorius, udgift 1 kr 10 øre. Tærskede med damp om eftermiddagen. Solgte 3 cigarer, indtægt 12 øre. Hans Peters kone var og skulle have loddet et fad. Om aftenen var vi og Jens Anders ovre hos Johannes Andersen, tab i kort 51 øre - købt 3 potter petroleum 51 øre [intet beløb bogført]. Gråvejr med lidt frost. Niels Larsen og Jens Hansen kom først fra ildløs henad aften og var dygtig fulde ... 16. januar 1892; købt et kakkelovnspulver - 10 øre. Moder [dagbogsforfatterens kone, Kirsten] vaskede gulv og gjorde rent. Tappede øl af. Kl. 1 blev der meldt ildløs. Vi måtte så afsted til Vejrmøllekroen. Det var rejsestalden, der brændte. Det var dygtig koldt. Gråvejr med blæst, 3 graders frost. 17. januar 1892; jeg gik til Klovtofte med en kasse cigarer til Jens Andersens karl - 3 kr. 25 øre. 1 skilderi

Hus i Bartholinstræde. Gaderne er smalle omkring forten i Vridsløsemagle, og tilstedværelse af berømte personligheder har påvirket navngivningen af vejene. Fot.: Peter Sorenius, Kroppedal, august 2002.

til Johannes - 15 øre. Jeg var nede ved stationen og fik stillet mit ur. Derovre kom jeg til at køre med Jens Andersen i kane. Medens jeg var der, havde der været bud fra Niels Nielsens, om vi ville komme derop, og Niels Pedersens om vi ville komme derud. Vi gik så ud til Niels Peders; i 66 tabte jeg 4 øre. Jens Andersen var her, om jeg ville komme hen og hjælpe dem at slagte i morgen. Blæst, gråvejr, 2 graders frost ... 27. juni 1892; varmt vejr. I nat var moder til Niels Nielsens og var vågekone. Jeg var til Jens Anders i Klovtofte at tække. Moder hjalp Sophie

Stenskrædderhuset i Bartolinstræde 8, Vridsløsemagle.
Fot.: Peter Sorenius, Kroppedal, September 1993

at luge roer. 28. juni 1892; varmt vejr. Jeg var til Jens Anders. Moder var på mosen og begynde at sætte tørv op. Johannes Andersen var her med penge til alderdomskassen. Rasmus Peders kone var her ... 19. juli 1892; lidt køligt og ustadigt. Jeg var til Anders Andersens; moder var nede og begynde at storbunke tørven. 20. juli 1892; smukt vejr. Jeg var til Anders Andersens. Moder hjalp Jens Anders med høet, så var hun nede at sætte tørv op. Jeg var henne og fik penge til moder kr. 2. 21. juli 1892; smukt vejr. Jeg var til Anders Andersens og gjorde mig færdig, 1 kr. 80 øre pr. dag (9 kr.); indsat 2 ruder 1 kr. 13 øre, tillæg af kit 75 øre. Vi fulgtes ned og satte resten af tørven op. Skolelærer Pedersen var her - 2 bajere 20 øre. Brev fra Svinø. Niels Nielsen var og bad os til barselsgilde, 2 svensk sodavand 20 øre ..."

På samme tid var de to største gårde i Vridsløsemagle Stenagergård med 19 tdr. hartkorn og 183 tdr. land og Kroppedal med næsten 19 tdr. hrtk og 190 tdr. land.[37] Dette forhold mellem de to største gårde varer ved op i 1900-tallet. I 1960 registreres gårdene med hver 18,3 tdr. hartkorn og Stenagergård med 95 ha. og Kroppedal med 110 ha.

Der har været adskillige gartnerier i Vridsløsemagle. Et af de tidligste - Rømershøj - blev grundlagt af murer N. Jensen allerede 1912 på 1 ha. landbrugsjord og senere udvidet med endnu en ha. Det blev drevet som blomstergartneri med

Maglehus på hjørnet af Ole Rømers Vej og Pilenborgvej.
Fot.: Peter Sorenius, Kroppedal, august 2003.

Gården Kroppedal, der nu er hjemsted for museet af samme navn, ligger landskabeligt meget smukt i Vestskoven. Fot.: Peter Sorenius, Kroppedal, maj 2003.

chrysanthemer som hovedkultur.[58] Også på Kroppedal har der været gartneri. I 1946 overtog handelsgartner Axel C. Galsgaard Kroppedal, og en del af gårdens jorder blev udlagt til frilandsgartneri med blomster. Og skovløst som landskabet den gang var, har det også på afstand gjort indtryk:

"Da jeg var barn, syntes jeg, landskabet var utrolig smukt, bl.a. når man om sommeren stod ved mine forældres hus [i Risbystræde på den anden side af Store Vejleå] og kiggede over mod Kroppedal, hvor markerne lå i et farveflor af tulipaner. Der var smukke kornmarker. Der var et meget varieret dyreliv, når man interesserede sig for jagt. Dejlige gåture ude i mosen, med de skønne dyrehold. Man brugte engene mellem Kroppedal og Risby til kreaturer og tyre. Man havde enkelte lodder til husene dernede. Nogle brugte dem til jagt, andre dyrkede dem, f.eks. var jordbærrene der nedefra vældig gode. Selv om min egen far var med til at plante Vestskoven, synes jeg, man har fået plantet lidt for mange træer."[59]

AFSLUTTENDE BEMÆRKNINGER

De 4 landsbyer adskiller sig fra hinanden i udseende, og de opleves forskelligt, uagtet de også har flere fælles træk. Helt essentielt for byernes udtryk er samspillet mellem historiske strukturer som veje, stræder og forte på den ene side og bebyggelsens placering, huse og gårdes størrelse, antal og alder på den anden. Det historiske vejnet er i det væsentlige intakt i alle 4 landsbyer, mens antallet af gårde og huse med høj alder er meget forskelligt fra by til by.

Herstedvester har afgivet betydelige arealer dels til byudvikling, dels til den nye skov, og har i selve landsbyen oplevet en fortætning af bebyggelsen ved opførelse af et antal huse i takt med, at gårdene drastisk er reduceret i antal. En del af udflyttergårdene er også nedrevet, mens et mindre antal endnu er bevaret, men med andre funktioner end de oprindelig tiltænkte. Herstedvester landsby rummer omkring 25 huse, der er opført før år 1900. Et tilsvarende antal er opført i perioden 1901-1966 og omtrent samme siden 1967. Kirke og kirkegård nordligt i byen er et kulturhistorisk stærkt aktiv. Kirkegården rummer et væld af bevaringsværdige gravminder, der kan berette om sognets udvikling gennem henved 200 år. Navne på adskillige nedlagte gårde er som de bortgangne ejeres bevaret via stenenes inskriptioner.

Risby har ikke direkte mærket byudviklingen, men nok følgerne deraf. Den altovervejende del af ejerlavets jorder er opkøbt af Statsskovvæsenet og tilplantet med skov - den skov, som siden 1967 blev anlagt for at tilgodese rekreative formål for en hastigt voksende befolkning. I Risby findes endnu en snes bygninger opført før år 1900 med hovedparten fra perioden 1851-1900. Et tilsvarende antal er siden 1900 blevet opført i landsbyen - heraf 7 siden 1967. I tillæg til den gældende lokalplan[60] blev der i 1983 udarbejdet en registrant og bevaringsvejledning for Risby landsby. På trods af plan, registrant og vejledning er flere af landsbyens væsentlige bygninger alligevel nedrevet.

Vridsløsemagle har i mindre grad oplevet skovrejsning på sit areal og har heller ikke fået tilført meget store mængder nyt

byggeri. Skønt der i 1960erne blev opført godt en snes parcelhuse langs Skovkildevej nordvest i landsbyen og en halv snes huse øst for byen i en ejendommelig enklave langs med vejen tæt op ad Ole Rømers Høj/ Kongehøj, kan landsbyen stadig opleves omgivet af åbent landskab. Siden år 2000 er et mindre antal huse opført i landsbyen, hvor Solagergård tidligere lå. I den ældre del af landsbyen er 15 bygninger udpeget som bevaringsværdige i den endnu gældende lokalplan fra 1978.[61] Det var typisk de ældre bygninger, som ikke havde undergået vansirende forandringer, der blev pålagt bevaringsbestemmelser. Landsbyens angiveligt ældste bygning er fra 1777 og ligger i Bartholinstræde 4. Huset er således det eneste eksisterende, der overlevede branden 1781.

Ledøje er den af de 4 landsbyer, som er bedst bevaret. Der er stadig et pænt antal gårde og huse på oprindelig plads inde i byen. Flere af gårdene ligger endnu med direkte adgang til det åbne land, der på alle sider omgiver byen. Antallet af bevarede gamle bygninger er stort. Angiveligt findes endnu 2 huse fra sidste halvdel af 1600-tallet og mere end 40 fra 17- og 1800-tallet. Den gældende lokalplan, som ikke medtager den store udstykning på omkring 100 nyere parcelhuse nordøst i byen, rummer bevaringsbestemmelser for omkring 70 bygninger.[62] Udpegningen spænder vidt: Fra hele gårdsanlæg til sprøjtehuset ved gadekæret, fra diger og belægninger på gårdspladser til solitære træer og alleer. Kirke og kirkegård er som vejnettet og gårdene med deres bygningsmæssige fylde strukturerende elementer for landsbyen, men også husene, deres alder og antal bidrager stort til oplevelsen af en intim og levende by.

Gården Kroppedal var i en del år ejet af Vestskoven, der anvendte den til administration, opbevaring af diverse køretøjer mv. En længe af gården blev anvendt til en udstilling om Vestskoven og af Ole Rømer Museet. I 2001 købte Albertslund og Høje-Taastrup kommuner gården, der nu huser Kroppedal

Museum for Astronomi • Nyere tid • Arkæologi.

NOTER

[1] Peter Sorenius, Københavns Amt. Kulturhistorisk oversigt. Nyere tid 1536-1997. Københavns Amt, s.11 ff. Den kortfattede beskrivelse af den generelle samfundsudvikling er i vid udstrækning genanvendt materiale fra ovenstående.

[2] Erich Pontoppidan, Den Danske Atlas - eller Kongeriget Dannemark, Med dets Naturlige Egenskaber, Elementer, Indbyggere, Vækster, Dyr og andre Affødninger, dets gamle Tildragelser og nærværende Omstændigheder i alle Provintzer, Stæder, Kirker, Slotte og Herregaarde ... København 1764, bd. 2, s. 38.

[3] Erich Pontoppidan, op.cit. s. 46.

[4] Gregers Begtrup, Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand i Danmark, København 1803, bd. 1, s. 211.

[5] Gregers Begtrup, Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand i Danmark, København 1803, bd. 1, s. 220-221.

[6] Henrik Pedersen, De Danske Landbrug - fremstillet paa Grundlag af Forarbejderne til Christian Vs Matrikel 1688. København 1928.

[7] Poul Høyer, Herstedvester Jorder, i Glostrupbogen 1959, s. 77. Årshæfte for Historisk Selskab for Glostrup og Omegn.

[8] Helt mod syd - nederst i kortet - ses en gennemskæring af ejerlavet, der er reserveret til anlæg af jernbanen København-Roskilde, der som bekendt blev indviet 1847.

[9] En rode er et gammelt længdemål, der fra middelalderen blev anvendt til opmåling af jorder og altså også til arealangivelser. Ved kongelig forordning af 1698 sattes en rode til 10 fod svarende til 3,14 m. Den Store Danske Encyklopædi, Gyldendal.

[10] Bolsteder er en betegnelse for et landbrug noget mindre en gård og noget større end et husmandsbrug.

[11] Theodor Gliemann, Geographisk-Statistik Beskrivelse over Kongeriget Danmark. København 1821.

[12] Theodor Gliemann, Geographisk-Statistik Beskrivelse over Kongeriget Danmark. København 1821. op.cit. p. 364.

[13] Frits Beck Kristensen, P. L. Lassens betragtninger som landmand i Herstedvester. Lokalhistorisk Samling Albertslund 1997. Frits Beck Kristensen har ydet et forbilledligt arbejde ved at transskribere og bearbejde P. L. Lassens erindringer fra 1862 til en mere læsevenlig udgave. Nedenstående citater skyldes derfor denne udgave.

[14] Frits Beck Kristensen, op.cit., s. 15.

[15] Frits Beck Kristensen, op.cit., s. 45-48.

[16] Zakarias Nielsen, Skoleliv i Herstedvester 1868-84, fra "Paa Heden" i Minder og spredte træk af mit liv, 1905. Glostrupbogen 1963. Den omtalte 'Taastrup Kirke' er naturligvis kirken i Høje Taastrup, da kirker -Taastrup Nykirke - i stationsbyen først bliver opført 1907.

[17] Kaj Hansen, Gårdnavne i Albertslund 1950. Lokalhistorisk Samling Albertslund 2000.

[18] J.B.C. la Cour, Danske Gårde III Samling. København 1920.

[19] Viggo Sten Møller, Udflugt til en landsby. En kulturhistorisk Skitse. København 1949, s. 82.

[20] Viggo Sten Møller, Udflugt til en landsby. En kulturhistorisk Skitse. København 1949, s. 84

[21] Albertslund Posten, onsdag den 28. januar 1987.

[22] Henrik Pedersen, De Danske Landbrug - fremstillet paa Grundlag af Forarbejderne til Christian Vs Matrikel 1688. København 1928.

[23] Kaj Hansen, Risbys historie. I Risby - en gammel by i en ny skov.

Lokalhistorisk Samlings Venner, Albertslund 1996.Kaj Hansen har her leveret en grundig og herlig beskrivelse af udskiftningsforretningen.

[24] Theodor Gliemann, Geographisk-Statistik Beskrivelse over Kongeriget Danmark. København 1821, s. 362.

[25] Severin Sterm, Statistisk-Topographisk Beskrivelse over Kiøbenhavns Amt. København 1836, 2. del, s. 63.

[26] Jytte Nielsen & Frits Beck Kristensen, Risby teglværker og deres ejere. I Risby - en gammel by i en ny skov. Lokalhistorisk Samlings Venner, Albertslund 1996. Jytte Nielsen & Frits Beck Kristensen har her udførligt beskrevet teglværkernes historie på Risby Mark.

[27] J.J. Hansen, Større danske landbrug. Statistisk, topografisk, historisk håndbog. København 1930.

[28] Johannes Tholle, Danske Gartnerivirksomheder. Skildringer af vore dages gartnerivirksomheder, deres indehavere og ledere samt disses medarbejdere. København 1934.

[29] Curt Plith i et interview med Peter Sorenius 2. januar 2004.

[30] Jf. Svend Ole Nielsen, Risby-studierne, i Risby - en gammel by i en ny skov. Lokalhistorisk Samlings Venner. Albertslund 1996.

[31] Interview med Curt Plith 2. januar 2004. Curt P. født 1950, er opvokset i Risby, Risbystræde 18. Forældre: Marie og Arly Hansen.

[32] J.P. Jørgensen, Historiske optegnelser om Ledøje Sogn i ældre tider indtil Stavnsbåndets løsning. i Årbøger udgivet af Historisk Samfund for Københavns Amt. Roskilde 1912, s. 73.

[33] Se f.eks. Jens Henrik Jønsson, Københavns Amt. Kulturhistorisk oversigt. Middelalder 1050-1536. Københavns Amt, 2002.

[34] Henrik Pedersen, De Danske Landbrug - fremstillet paa Grundlag af Forarbejderne til Christian Vs Matrikel 1688. København 1928.

[35] J.P. Jørgensen, Slægtstavle over slægterne på Brydegård, Øbakkegård og Ryttergården. Udateret. Lokalhistorisk Arkiv for Ballerup Kommune, J.nr. A 1980/87 - A28.

[36] J.P. Jørgensen, Historiske optegnelser om Ledøje Sogn i ældre tider indtil Stavnsbåndets løsning. i Årbøger udgivet af Historisk Samfund for Københavns Amt. Roskilde 1912. J.P. Jørgensen nævner, at der forløb over et halvt århundrede før alle klager over udskiftningen var ophørt.

[37] Her er anvendt Kjeld W. Rasmussens udskrift af folketællingslisterne, Folketælling 1787 i Smørum Herred og Sokkelund Herreds vestlige del. Eget forlag, København 1989.

[38] Folk og ejendomme i Ledøje Sogn. Afskrift af Københavns søndre Birks Realregister. Matriklen af 1844. Udarbejdet af Knud Erik Hansen, Ledøje-Smørum Lokalhistoriske Arkiv 1993.

[39] Et skøde fra Hans Nielsen til Ole Willumsen blev tinglyst april 1800. Folk og ejendomme i Ledøje Sogn. Afskrift af Københavns søndre Birks Realregister. Matriklen af 1844. Udarbejdet af Knud Erik Hansen, Ledøje-Smørum Lokalhistoriske Arkiv 1993.

[40] Theodor Gliemann, Geographisk-Statistik Beskrivelse over Kongeriget Danmark. København 1821.

[41] Severin Sterm, Statistisk-Topographisk Beskrivelse over Kiøbenhavns Amt. København 1836, 2. del.

[42] J.P. Trap, Statistisk-topographisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark, 1. bd. København 1858.

[43] J.P. Trap, Statistisk-topographisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark, 2. udgave, København 1872.

[44] J.P. Trap, Kongeriget Danmark, 4. omarbejdede udgave, København 1920, udarbejder af Harald Weitemeyer.

[45] J.P. Trap, Kongeriget Danmark, 4. omarbejdede udgave, København 1920,

udarbejdet af Harald Weitemeyer.

[46] Anton Sass, født 1939, i et interview med Peter Sorenius november 2003.

[47] Jens Henrik Jønsson, Københavns Amt. Kulturhistorisk oversigt. Middelalder 1050-1536. Københavns Amt, 2002; s. 71-72.

[48] Henrik Pedersen, De Danske Landbrug - fremstillet paa Grundlag af Forarbejderne til Christian Vs Matrikel 1688. København 1928.

[49] Se f.eks. Claus Thykier, Pilenborg. Ti Rømer facetter, Albertslund 1989.

[50] J. Kornerup, Snubbe Kors, foredrag ved det historiske samfunds besøg ved korset den 22. september 1910. Årbøger udgivet af Historisk Samfund for Københavns Amt. Roskilde 1910, s. 9.

[51] Aage Welblund og Arthur G. Hassø, Gamle landevejskroer - fra København til Korsør. København 1946, s. 173. De to detektiver på jagt efter Ole Rømers landobservatorium for formentlig ledt efter spor heraf på gravhøjen Kongehøj og sammenlignet herfra med udsigten fra Stanghøj bag Roskilde Kro.

[52] Theodor Gliemann, Geographisk-Statistik Beskrivelse over Kongeriget Danmark. København 1821.

[53] Severin Sterm, Statistisk-Topographisk Beskrivelse over Kiøbenhavns Amt. København 1836, 2. del, s. 131.

[54] Frederik Meisler, Erindringer fra lærertiden på Vridsløsemagle Skole 1841-1850, her citeret fra Marianne Germann (red.) "Opfostringshusdrengen nr 101. En livshistorie." København 1887. Årsskrift 1994, s. 42, 45. Byhistorisk Samling og Arkiv i Høje-Taastrup Kommune.

[55] J.P. Trap, Statistisk-topographisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark, 2. udgave, København 1872, s. 184.

[56] Egentlig ved vi ikke, hvor længe Jens Peder Jensen har ført dagbog, men museet er i besiddelse af en dagbog ført fra 1. januar 1892 til 6. januar 1894. Den opbevares på Blaakildegaard - Byhistorisk Samling og Arkiv. Dagbogen er ført omhyggeligt dag for dag med angivelse af udgifter for indkøb og indtægter for udført arbejde eller salg af artikler og tjenesteydelser.

[57] J.P. Trap, Statistisk-topographisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark, 3. udgave, København 1898.

[58] Johannes Tholle, Danske Gartnerivirksomheder. København 1934, s. 273.

[59] Curt Plith i et interview med Peter Sorenius 2. januar 2004.

[60] Lokalplan nr. 24.1 for Risby Landsby. Albertslund Kommune 1984.

[61] Lokalplan nr. 7.02 for Vridsløsemagle landsby. Høje-Taastrup Kommune 1978.

[62] Lokalplan nr. 010104. Bevaringsplan for Ledøje Landsby. Ledøje-Smørum Kommune

En gang var landskabet åbent med udsigt viden om.
Træerne var få - tørveskæret til gengæld stort.
Siden fik byen vokseværk og trængte sig ind på
de gamle landsbyers område.
Men væksten blev afskærmet af en ny skov.
Træk af 4 landsbyers historie i et foranderligt landskab.

ISBN 87-989981-0-2